

PROGRAMM

des

k. k. Real- und Obergymnasiums

in

Rudolfswerth

für das Schuljahr 1873—74.

INHALT :

- A) Tridesetletna vojska v svojih početkih, v. Prof. Fr. Šuklje.
B) Schulnachrichten, v. Professor P. Bernard Vovk.

UČITELJSKA KNJIŽNICA
V ZAVODU SV. STANISLAVA

Rudolfswerth 1874.

Gedruckt bei Vincenz Boben.

Im Verlage der Lehranstalt.

FRONTIER

THE BELL OF THE FRONTIER

FRONTIER

Tridesetletna vojska v svojih početkih.

Tridesetletna vojska pripada onim silno važnim dobam vesoljne zgodovine, katere končevaje zastarele oblike državnega razvoja, nove formacije pričenjajo, ter življenju narodov druga pota odkazujejo. Niso se sicer v tej periodi krvavega bojevanja rodile še nepoznane pretresujoče ideje, kakor na pr. v času reformacije ali francozke revolucije, nij se sicer še le takrat pričental naskok na strohnelo cerkveno i državno organizacijo srednjeveško: toda kar se je tekom 16. stoletja pokazavalo kakor mračni začetek nove dobe, pridobilo si je po 30letnej vojski jasne i odločne poteze i seguren obstanek. Ako je bila srednjeveška država ozko spojena s cerkveno oblastjo, mérila je prikazujoča se nova doba uže na ločitev obeh faktorjev; ako so se srednjeveške tendencije na Nemškem utelesile v politično-verskej inštituciji cesarstva, je ravno tam princip nove periode v vladarjih posameznih dežel (landesfürsten) našel svoje zastopnike, kakor po drugej Evropi v na narodnej podlagi razvitemu kraljestvu. Zmaga i povzdiga teritorialnih oblastij, uničenje cesarstva do gole forme brez jedra i pomena, razširjanje francoske i švedske države, ter ob enem olajšanje i deloma razrušenje spon, katere so državno politiko vezale s cerkveno, to so bili splošni rezultati dolgotrajnega boja, ki je tako silno razsajal po sredini našega kontinenta, spreminjaval cvetoče, kultivirane dežele v gole puščave ter vse evropske države, izvzemši le Turčijo i Rusijo na borišče povabil. Veliko pozitivnega sicer nij neposredno ustvarjal, toda celemu modernemu življenju naših narodov i držav je postal začetek i temeljni kamen!

Kakor pri vsacem važnem zgodovinskem gibanju bodemo morali tudi pri 30letnej vojski neposredni povod ločiti od prvotnih uzrokov. Zamotane razmere avstrijskih dežel, posebno Češkega bile so najbližji povod; ako pa hočemo dospeti do prvotnih uzrokov, moramo se ozirati na dobo od augsburškega verskega mira do 23. maja 1618, do onega dneva namreč, ko je osodepolno praško silstvo oborožene stranke na borišče pozvalo.

Nikakor se ne da dvomiti, da so stanovi s kraljem Ferdinandom na čelu l. 1555. v Augsburgu zbrani, med seboj obravnavali polni odkritoserčne želje pogodbo sklopiti katera bi mogla nemškej državi oni zaželjeni mir povrniti, kojega je od l. 1523. zarad mnogovrstnih homatij i prepirov tako silno pogrešala. Vendar je pa ta verski mir iz prvega početka v sebi hranil seme novih bojev, katero je moralo v istem hipu dozoreti, ko je stopil na mesto stare bolj tolerantne i borenja naveličane generacije mlajši ognjeni i strastno — netolerantni zarod.

Na nekatera važna vprašanja se augsburški mir iz prvega nij oziral. Pred vsim nij obsegal vseh verskih, takrat po Nemčiji razširjenih izpovedavanj, temveč le staro katoliško i luteransko vero. Samo po tem, da verski mir nij v poštev jemal privržencev Zwingli-a i Calvina, ter jim nij priznaval legalnega obstanka, mu je uže pretila nevarnost, da se bode kmalo zopet kalil. Pa tudi verska svoboda omejena na katoličane i luterane nij pripadala vsim vernim teh konfesij, temveč je bila privilegij neposrednih državnih stanov; za podložne pa je še zmerom veljala barbarska postava: „*cujus regio, illius religio.*“ Do stopinje izobrazenosti, na katerej se priznava najbolj vzvišeno pravo človeško, svobodno si misliti in določiti razmere do neskončnosti i do temnih oblastij, ki odločujejo zemeljske osode, do te stopinje se 16. stoletje, še ukovano v tesne verske sponse, nij moglo povzdigavati.

Verski mir je torej vladajočim knezom pravico dal, z vero ter z vestjo svojih podložnih gospodariti; ako le-ti nijso bili pokorni vladarjevej zapovedi, bili so prisiljeni, svojo imovino prodati, odhodninski davek plačati, ter v tujščini si tam nove domovine poiskati kjer jim obstoječe pravo nij branilo, svoje versko prepričanje dejansko javiti. Protestantovski vladarji so bili prvi, ki so v polnej meri te krute pravice se posluževali; potem pa, ko je ka-

tolieizem tudi okreval, posnemali so jih duhovni knezi ter izmed katoliških posvetnih stanov posebno Habsburžani i bavarski Vitelsbachovei.

Še dve drugi zadevi se v dotičnem verskem miru niste na dostojen način rešili. Prva se je tikala vprašanja, kako se ima ravnati sè škofijami i duhovskimi posestvi, če njeni posestniki katoliško vero zapustivši novej pristopijo? Tù je določila pogodba, da zgubè te baže prebendarji (vlastitelji) svoje prebende, dasiravno „*honore et fama illibatis*.“ S to določbo (*reservatum ecclesiasticum*) je nameravala katoliška cerkev vsaj svoja ostala posestva si ohraniti, potem ko je uže molčè priznavala odvzetje cerkvenega premoženja po protestantòvskih knezih do l. 1552. Druga zadeva se je pa tikala luteranskih podložnikov duhovskih stanov („*qui a longo tempore augustanae confessionis religioni addicti . . . et ad hunc usque diem [eam] observant*“); na té se oziraje je določila „deklaracija“ pridana verskemu miru, da se ne morejo siliti k prestopu v katoliško cerkev, ter da se na ta način uže omenjeno reformacijsko pravo državnih stanov pri duhovskih nekoliko prikrajša.*

„*Reservatum ecclesiasticum*“ i „deklaracija“ ste se po vsem enako sklenili; proti prvemu so protestovali luteranski, proti drugej katoliškej stanovi. Da se pa pogodba ne bi zaprečila, prepustila se je konèna odloèba kralju Ferdinandu, kateri je stvar tako rešil, da je eno i drugo potrdil. „*Reservatum*“ i „deklaracija“ ste se na enak naèin utelesili verskemu miru, obema je šla torej enaka postavna moè.

Gotovo se torej po verskemu miru l. 1555. niso rešile vse dvomljive nevarne zadeve; če pa vendar-le ne nahajamo skozi 63 let v Nemèiji enakih krvavih dogodjajev, kakor na pr. v sosednej Franciji ali na Nizozemskem, moramo to temu pripisavati, da v tej dobi na Nemškem nij bilo enakega ostrega religioznega protislovja ko drugod. Nemški cesarji tistega èasa, Ferdinand I., Maks II. ter slabotni Rudolf II. so bili mirni, spravedljivi znaèaji; večidel ravno tako miroljubni so bili vladarji posameznih dežel, živeèi koristim svojih teritorij ter nikakor ne hrepeneèi po onem divjem klanji i bojevanji, katero so ravno takrat po sosednem inozemskem lahko opazovali.

* Glej Ranke, nemška zgod. v èasu reform. VII.

Veliki zgodovinar Ranke nam je to stanje izvrstno naslikal sè sledečimi besedami:

„In dem religionsfrieden war man nun einmal nicht zu festen und unzweifelhaften rechtsformen angelangt. Die öffentliche ordnung gründete sich auf das einverständnis der leitenden persönlichkeiten; sobald die notwendigkeit oder neigung zu derselben aufhörte, musste der hader von neuem ausbrechen.“ (l. c. VII. 166).

V istini se je kmalo mnogo predrugačilo. Katolicizem, iz prvega od rapidno se razprostirajočega protestantizma povsod premagan, v svojem srcu ranjen, je v drugej polovici 16. stoletja začel razvijati novo, nepričakovano moč, ter poskušaval, izgubljena tla zopet si pridobiti. Od Pavla IV. (1555—1559) prvega papeža katoliške restavracije, do Gregora XV. (1621—1623) nahajamo zopet cerkvene poglavarje, kateri nas spominjajo Hildebranda i njegovih tendencij; pogodljivost nasproti odpadnikom bi se pri njih zastonj iskala. Dogme tridentinskega koncila so katoliško cerkev na novo ojačile, jezuiti dobro organizirani, talentirani i prebrisani, stali so v prvej bojnej vrsti: tako je kmalo za protestantovsko reformacijo nastopila katoliška restavracija, katera se je tudi po Nemškem tem bolj širila, ker so jej bili voditelji i branitelji možje, koji so na čudovit način združevali verski fanatizem, eneržijo i nravno moč, kakor na pr. jezuitska odgojenca Ferdinand austrijski i Maks bavarski.

Samo ob sebi se razume, da je boj postal neogibljiv od tistega trenutka, ko se je katolicizem napredujočemu protestantizmu v bran postavil. Po pravici pravi Hurter, ultramontanski zgodovinar, s čigar enostranostjo sicer nikakor ne simpatujemo, da je golj „ein wahn der neuen zeit“, če se misli: „dass zwei abgekehrte parteien auf die dauer in tatloser ruhe neben und von zallosen gegenseitigen beziehungen umschlungen mit einander, ohne reibung bestehen könnten.“ *

Toda v prvej vrsti niso verski motivi 30letne vojske proizročili, temveč še bolj politični nagibi.

„Der dreissigjährige Krieg“ — pravi K. A. Menzel** — „ent-

* Hurter, Ferdinand II. VI. 230.

** K. A. Menzel, neuere gesch. d. Deutschen, III.

sprang nicht aus dem streite um kirchentümer, sondern um königreiche und fürstentümer und das blut floss nicht um den glauben der völker, sondern um die weltlichen interessen der regierenden häuser, mit denen sich allerdings die kirchlichen interessen der anhänger der verschiedenen religionsbekenntnisse mehrfach verschmolzen hatten.“ V sled reformacije se je moč deželnih vladarjev, posebno protestantovskih, izmed katerih je vsaki „papež en miniature“ postal, izvanredno pomnožila; državna ustava jim je jela tesna postajati. Tem bolj so bili nezadovoljni, ker je bila ustava celó na srednjeveškeji i cerkvenej podlagi ustvarjena, ker je bila večina v kneževem kolegiji državnega zbora zaradi velikega števila duhovskih stanov katoliška i ker so bili protestantovski posestniki cerkvenih prebend vendar izključeni od državnega zbora. Iz tega uzroka se je hipoma napravila močna, večidel iz knezov Kalvinove vere obstoječa stranka, katera je nameravala preustrojenje državne ustave in ponižanje cesarske oblasti; ob enem so se pa tudi katoliški stanovi, slaběji od svojih protestantovskih kolegov, bolj tesno cesarja oklenili ter tako rekoč ustavoverno stranko ustvarili. Vendar so tudi nekateri protestantovski knezi, pred vsim saksonski volilni knez i hessen-darmštadtski deželni grof zvestobo do cesarja i države ohranili.

Cesarska krona, uže več ko 160 let neprenehoma v posestvu habsburžke rodovine, postala je tej dinastiji uže rodovinska last, ter zadobila za njo neko posebno važnost. Protestantovska opozicija je tedaj posebno Habsbur.ane zadevala ter naravne naslonbe i zaveze iskala pri nezadovoljnih avstrijskih stanovih i posebno pri tačasnem slovečem francozkem vladarju, kateri je svoje daleč segajoče politične namere ravno na pogubo habsburžke dinastije baziral. Voditelji opozicije: Friderik IV. palatinski, Moric hessen-kasselski i Kristijan anhaltski so v intimnej zvezi z Henrikom IV. i večidel nahajamo ključ do zamotanih nemških zadev v francozkih rokah.

I. Unija i liga.

Začetkom 17. stoletja ste obe veliki stranki v zveze se združili. 11. do 17. maja 1608. zborovala je v Ahausnu na rečici Wörnitz (v Anspahskem) neka skupščina nemških knezov, od

katerih so bili Janez Friderik, vojvoda virtemberški, Filip Ludevik, palatinski grof neunenburški, mejni grofi Jurij Friderik baden-durlahski, Kristijan brandenburg-kulmbahski i Joahim brandenburg-anšpahski, dalje knez Kristijan anhaltski sè svojimi brati osebno navzoči. Chefa cele stranke, Friderika IV. palatinskega sicer nij bilo, toda predstojnik palatinske kancelije je v njegovem imenu zborovanje pričel.

Uspeh zborovanja je bila ustanova zveze za 10 let, unije (tako zvane po naslovu „*recess*“-a). Nameni so bili baje, zložno postopati v zadevah, tikajočih se protestantovskih pritožeb po državnih zborih ali svoboščin i pravie volilnih knezov, knezov i stanov, prijazno si dopisavati, skupno delati na rešitev pritožeb, ter v slučajih, da bi bil kak člen zveze napaden, braniti ga z besedo, potem z mečem. Voditeljstvo so izročili v mirnih časih palatinskemu volilnemu knezu, v vojski pa onemu členu, kateri je bil ravno napaden; vojaško poveljništvo se je pa izročilo zveznemu „*generallieutenantu*“, za katerega je bil pri drugej skupščini izbran mejni grof Joahim brandenburg-anšpahski. Stroški unijske vojne so se plačevali iz denarnih doneskov zaveznikov.

Tej uniji so potem še pristopili: Morie hessen-kasselski, volilni knez Janez Žiga brandenburški, saksonski knezi ernestinskega roda ter veliko število svobodnih mest, katera so kakor navadno največa bremena nositi morala.

Proti tej protestantovski zvesi so ustanovili 10. julija 1609. vojvoda Maks bavarski, dalje škofje augsburški, kostniški, vireburški, regensburški, strasburški, pasauski, ter opata kemptenski i elwangenski katoliško protizvezo, liga imenovano. 30. aug. 1609 so se jim pridružili duhovski volilni knezi, 14. aug. 1610 pa se je Španjska pogodila z ligo, da naj bode Filip III. protektor, njegov sorodnik Eerdinand pa protektor-namestnik (dasiravno oba brez pravega upliva); za to je pa Španjska se zavezala, vsak mesec donesek 30.000 zlatov plačevati.*

Ako se oziramo na te velike i pomenljive zveze, razkrila se nam bode kmalo čudna prikazen, da jih vsi zgodovinarji le bolj po

* Ustanovne pogodbe obeh zvez pri Londorpu *acta publica*; glej posebno tudi Gindely, Rudolf II. und seine Zeit, II, p. 44 i d.

lastnem konfesionalnem stališču presoјajo i opisavajo. Vsi katoliški pisatelji očitajo uniji, da je bila ustanovljena z namenom, v kalnej vodi avstrijskih homatij ribariti, Habsburžane ponižati, katolicizem iz Nemškega popolnem iztirati, ter staro državno ustavo v svoj prid predruгаčiti; enako sodi tudi Gindely v „gesch. Rudolfs II. und seiner zeit“, v katerej še intrigantnemu Kristijanu anhaltskemu preveč važnosti pripisava. Čisto drugače protestantovski zgodovinarji; celo Ranke trdi: „weit in die ferne reichende absichten waren es nicht, wozu sie (die unirten) sich vereinigten. Gegen jeden von ihnen waren damals ähnliche dekrete wie gegen Donauwörth erlassen und die gleichen anstalten zur vollstreckung derselben getroffen worden, Dagegen wollten sie sich in voraus sichern.“ (deutsche geschichte. VII. 173.) Po njegovem menenji je bila unija torej le defenzivna, odbijavna zveza.

Ako pa pregledavamo razmere, v katerih se je ustanovila protestantovska zveza, ne bodemo se vendar mogli podvreči autoriteti velicega nemškega zgodovinarja. Henrik IV., čigar namere so znane, bil je vedno v dogovoru s heidelberžkim dvorom ter je protestante gledé te zveze uže dolgo spodbadal; francoski kralj je tako rekoč kumoval pri uniji. Potem so bili takrat zarad velicega osabljenja Habsburžanov protestantovski stanovi neprimerno močnejši od katoliških; kar se pa storjenih krivic tiče, bilo je v istini takrat protestantovsko mesto Donauwörth zgubilo svojo versko i politično prostost vsled bavarskega nasilstva, toda — v kolikih enacih slučajih so protestantje enako ravnali s katoličani, ter jim posedali veliko večino cerkvenega premoženja!

Dasiravno so bili nameni katoliške lige bolj defenzivni, branitve proti napadu se tikajoči, ker dejanske razmere ofenzivne politike niso dopuščavali, nahajamo vendar-le tudi pri tej zvezi nek ofenziven moment, ker po značaji nekaterih deležnikov, posebno fanatičnega Maksimiliana mora se pričakovati, da je tudi liga nameravala, v priličnem času katoličanstvu zgubljena tla zopet pridobiti, ter pred vsem onega cerkvenega premoženja se polastiti, katerega so protestantje prvotnemu namenu odtegnili ter sebi pridržavali.

V istini pri nobenej teh zvez ne nahajamo prave zmerne, poterpežljive konservativne politike; taka zmernost sploh nij bila

mogoča brez mejusobne tolerantnosti. Te lepe stvari pa strastne verske stranke 16. i 17. stoletja nikakor niso poznavale, baje ker se tolerantnost pri konfesijah i sektah navadno še le takrat začenja, če prvotna moč i zmožnost nasprotnika uničiti pojemljete. Toda niti katolicizem, niti protestantizem nijsta bila takrat v tej meri oslABLJENA.

Takoj po ustanovi obeh zvez je pretila nevarnost krvavega boja. Postopanje cesarja Rudolfa II. v pravdi zarad jülih-clevske zapuščine je dajalo Henriku IV. povod, vojsko proti cesarju začeti ter z volilnim knezom brandenburžkim, s palatinskim grofom neuenburžkim (oba kneza sta imela pravico do one zapuščine) i z unijo v zvezo stopiti. S to vojsko je Henrik IV. za sedaj nameraval svojo državo na habsburške stroške z Belgijo, Alzacijo i Franche-comté pomnožiti, habsburžkej dinastiji cesarsko čast odvzeti, ter tako vse teritorialne i politične razmere popolnem predrugačiti. Toda versko-fanatični morilec Ravaiillac je 14. maja 1610. vse te nakane hipoma uničil; smrt Henrika bila je silne važnosti, visokega pomena, kajti kako drugače bi se bile avstrijske i nemške osode obrnile brez tega nepričakovanega dogodjaja!

„Dreierlei scheint uns gewiss“; — pravi Gindely (l. c. II 90) „die macht der Habsburger wäre bis in die tiefsten fundamente erschüttert und vielleicht auch vernichtet worden, in den österreichischen ländern wäre der protestantismus zur alleinigen herrschaft gelangt und Deutschland selbst wäre in eine abhängigkeit von Frankreich geraten, aus der es sich nur schwer und nicht ohne die grössten opfer herausgewunden hätte.“

Tudi katoliška liga se je bila oborožila — toda po Henrikovej smrti je kmalo obravnanja z unijo pričela i mir se je še za nekoliko časa ohranil.

Do sedaj smo poskusili popisavati i karakterizirati stanje nasprotnih strank tacasne Nemčije. Njeno protislovje se je vedno množilo, nevarnost konflikta je postala vedno bolj nujna, bolj preteča. Uže smo videli, da je pravda za jülihsko zapuščino dala povod za boj mej protivnimi strankami: vendar še nij bilo do tega prišlo. Ali na vzhodnej meji nemškeje, v habsburžkih posestvih se je počasi pripravljala katastrofa i torej smo porimorani na avstrijske razmere istega časa svojo pozornost obrniti.

II. Habsburške razmere.

Protestantizem, kateri se je s toliko hitrostjo po Nemčiji razširjal, napredoval je tudi po habsburških deželah z velikanskimi koraki. Posebno od kar je cesar Maks II., po svojem prepričanju sam bolj udan novejši veri, plemstvu dopustil jo po njegovih gradovih učiti, se je protestantizem kmalo po celem Avstriji razprostil. Nadvojvoda Ferdinand (poznejši cesar) sorodnik njegov iz graške linije je sicer v svojih pokrajinah, na Štajerskem, Koroškem i Kranjskem katoličanstvu z vso silovitostjo staro častno mesto zopet priboril, toda Niže- in Gornjeavstrijsko, Ogersko, pred vsim pa stara husitska terdnjava, Češko sè svojimi utelesenimi deželami, z Moravskim, Silezkim ter z Lužicami so tem tesneje novega verskega menenja se poprijeli. Izpovedavanje, kateremu je pripadala vladujoča dinastija, brojilo je med plemstvom i prostim ljudstvom neprimerno malo priveržencev.

Sploh nij hasnilo vladarjem one dobe, v kateri se je svet še klanjal uplivi verskega mišljenja, ako je bila vera podložnih različna od lastne. Habsburžanom je pa viharno se razprostirajoči protestantizem gledé oblasti nevaren postajal. Kakor je namreč reformacija na Nemškem deželnim vladarjem moč izdatno pomnoževala, cesarske oblasti pa škodovala, tako so se tudi po habsburških deželah stanovske namere ozko strinjale i družile z novoverskimi interesi. Plemstvo namreč, vedno se boreče proti državni oblasti, se je na čelo postavljalo verskemu gibanju ter je tako močnega zaveznika si pridobilo v borbi s krono; ljudstvo protestantizmu vdano je sedaj pospeševalo egoistične nakane plemenitašev, katerim je bilo sicer naraven nasprotnik.

Ta zveza stanovskih predpravic s protestantizmom je oblast habsburške dinastije skoro uničila. Največ pripomogle pa so k temu razpertije, katere so nastale začetkom 17. stoletja v tej imenitnej rodovini. Neizrečeno slaba vlada na pol blaznega Rudolfa II. (1576—1612) prisilila je namreč sorodnike, da so aprila meseca 1606. njegovega brata Matijo mesto njega za starešino postavili; l. 1608. je potem nadvojvoda Matija, razdražen po mnogoverstnih sovražnih činih svojega brata, s podporo avstrijskih,

moravskih i ogerskih stanov Češko napadel ter Rudolfa prisilil, da mu je v libenskej pogodbi (25. junija 1608.)* popolno oblast nad Avstrijo i Ogersko, oskerbništvo Moravskega i nasledstvo na Češkem prepustil. A še ne dovolje! Ker Rudolf tudi potem nij jenjal svojemu bratu sovražnega se kazati ter je celo po „Pasaveih“, vojacih komandiranih od svojega bratranca Leopolda, prav čudnega mladega gospoda, ob enem Matijo i češke podložne silno nadlegaval, je prvo imenovani, povabljen od čeških stanov, zopet na Češko prišel ter brata do neke pogodbe primoral, v kateri je le-tà tudi češke stanove dolžnosti proti sebi oprostil, ter svojega brata jim kot vladarja postavil. Tako je Matija sè stanovsko pomočjo nesrečnemu starejšemu bratu vse krone, izvzemši cesarsko nemško, odvezel ter sebi privlastil.

Stanovska podpora je pa tudi Matiji mnogo stala; primoran je bil, svojo oblast prikrajšati ter posebno protestantom veliko priznati. Versko svobodo ter vse druge pravice i privilegije, katere je bil dal Maks II. avstrijskim stanovom, moral je potrditi ter po tako imenovanej „capitulations-resolution“ 21. marca 1609. celò pomnožiti. Iste verske pravice je tudi avstrijskim mestom (1610), in pa Moravanom i Ogrom podaril. Čehom pa je pismeno, preden je bil kronan, vse pravice i privilegije, podarjene od njegovih prednikov, posebno pa „veličanstveno pismo“ („majestätsbrief“) i vse druge koncesije cesarja Rudolfa II., slovesno potrdil.

Od vsih svoboščin pa, katere so Habsburžani, po okoliščinah primorani, svojim stanovom podelili, néma nobena večje važnosti nego „veličanstveno pismo“, od cesarja Rudolfa 12. jul. 1609. Čehom podarjeno.

25. jun. 1609. so se namreč češki i sileški stanovi bili zavezali z namenom, da si pridobijo od Rudolfa privilegije zagotavljajoče svobodo protestantovskeje veri. Obljubili so si medsobno pomoč, volili so neko gosposko 30 členov i vojaškega poveljnika ter so na svojo roko zapovedali, naj se nabere 3000 mož. Tako so sè svojim energičnim postopanjem cesarja primorali, da jim je podaril „veličanstveno pismo.“ Glavne točke tega silno važnega pisma so: vsakteremu je dopuščeno, izpoznavati vero „sub utraque“ (ta

* Glej Gindely, Rudolf II., I. 233 i dalje.

izraz je obsegal vse protestante, namreč luterane i kalviniste, češke brate in pa celò ostale stare utrakviste); trem stanovom, to je velikim plemenitašem, vitezom, pražkemu i drugim kraljevim mestom se podeli pravica, k uže obstoječim cerkvam nove sezidavati. Izpoznovalcem vere *sub utraque* se vrh tega prepušča „mali“ konsistorij i pražko vseučilišče, ter stanovom pravica, čez te zavode postavljati oblastnijo 30 „defenzorjev“, ki je tudi pooblaščena zarad verskih zadev sklicevati v Prago neko skupščino, obstoječo iz protestantovskih najvišjih deželnih uradnikov (landofficiere), iz protestantovskih prisednikov deželne sodnije in kraljevih svètnikov pa iz zastopnikov posameznih okrožij (kresij) ter ž njo potrebne naredbe pretehtavati i sklepati.

Temu „veličanstvenemu pismu“ se je pa še pridala kot dopolnilni dostavek „pogodba med priverženci vere *sub una i sub utraque*“ ter je zadobila enako postavno veljavnost. Ta pogodba pa še določuje, da je ravno obstoječi *status* merodajen gledé posestva religioznih stranek, da ima vsak cerkveni zavetnik i tudi cesar pravico, vvesti protestantovske, toda od pražkega nadškofa posvečene duhovnike, ter slednjič, da smejo tudi prebivalci kraljevih graščin cerkve si zidati.*

Kakor uže rečeno, potrdil je bil Matija še pred kronanjem češko i ravno tako še bolj precizno sestavljeno silezko veličanstveno pismo. Toda kakor vsem koncesijam, katerih ne rodi prosta volja, temveč potreba i sila, godilo se je tudi tej prevažnej svoboščini; komaj je bila dana, pa so uže poskušavali, jo preskočiti ter dejansko uničiti. Matija je bil sploh preveč katoliškej veri vdan, da bi mogel takoj dejansko priznavati vsa privoljenja, katera so protestantje od njega i njegovega prednika siloma pridobili, i vrh tega je bil cerkveni mogotec, kardinal Khlesel njegov intimni svetovalec, zoper katerega so se avstrijski protestantje uže večkrat morali pritoževati. Matija je sicer protestantom mnogo

* Kot dokaz nemale plitvosti smatramo, da se zgodovinopisec Gfrörer celo nij potrudil prvotne besede tolikokrat (na pr. pri Khevenhillerju VII. in v drugi apologiji, itd.) ponatisnenega veličastvenega pisma, bolj na tančno ogledati. Kako bi sicer mogel primerjati ga augsburškemu verskemu miru? Kako bi mogel o njem trditi, da se ozira samo na plemenitaše, viteze i mesta ter se za ljudstvo i njegovo versko svobodo celo nič ne zmeni? (Gfrörer, Gustav, Adolf, str. 224 i dalje.)

pravice podaril, pa jim vendar nij bil prijatelj; Gindely pravi o njem: die unparteilichkeit, die man diesem regenten in betreff der religionsangelegenheiten zuschrieb, bestand in nichts anderm als in der leichtigkeit, mit der er sich den protestanten gegenüber zu grossen versprechungen hinreissen liess, deren erfüllung er nicht ernstlich beabsichtigte.“ Čehi so tudi kmalo spoznali, da dunajski dvor nikakor ne namerava, strogo deržati se priznanega veličanstvenega pisma.

To se je jasno pokazalo ob priliki, ko so hoteli prebivalci mesta Brunovega, spadajočega pod oblast opata Wolfganga Selderja proti volji svojega graščaka sezidati novo protestantovsko cerkev. Ker ima ta stvar, dasiravno na prvi ogled malostna, vendar za razvoj češko-avstrijskih i evropskih razmer veliko važnost, hočemo jo nekoliko bolj natančno tù preiskati i pretresti.

III. Upor na Češkem.

Uže za Rudolfa II. pozvali so Brunovčani, vkljub prepovedi svojega graščaka opata, nekega protestantovskega pridigarja ter vpeljali ga v mestno cerkev. Ker se jim pa je protivila češka kancelija, opirajoča se na „veličanstveno pismo“ (natančneje: na „pogodbo“), so takoj odjenjali ter s pomočjo svojih sovornikov novo cerkev zidati pričeli. Opat se jim je tudi sedaj upiral ter jih je tožil; cesar Matija pa je potem, ko je nekatere katoliške kronske uradnike bil poprašal: „ali smejo prebivalci duhovskih graščin brez privoljenja svojih zemljiških gospodk nove cerkve zidati“ ter ko so to prašanje zanikavali, prepovedal, da se poslopje nadaljuje. Protestantovski stanovi pa so v tej prepovedi takoj videli prelomitev verskih postav od leta 1609.

Vprašanje, ali je to postopanje habsburške vlade v istini žalilo obstoječe pravo, se je stoprv v najnovejšej dobi rešilo. Gindely, kateremu priterjuje tudi Ranke (deutsche gesch. VII. 197) preiskuje v „Rudolf II. und seine zeit“ i ravno tako v „geschichte des dreissigjährigen krieges“ stvar bolj natančno ter jo strogo presojeva na podlagi češkega deržavnega prava.

Kakor on dokazuje, se češki protestantje v istini niso mogli sklicavati na „veličanstveno pismo“ — ker isto podaruje samo trem stanovom pravico, cerkve zidati — pač pa so se mogli opirati na „pogodbo“, katerej gre enaka postavna moč, kakor „velič. pismu“ i katera določuje, da imajo tudi prebivalci kraljevih graščin ono kontroverzno pravico. Češko državno pravo prištevalo je pa tudi duhovska posestva kraljevim, ker nij bilo duhovništvo češko (kakor drugod) deželni stan i ker je imelo samo vžitek, a ne lastnine svojih posestev. Za to so pričali posebno sledeči členki deželne ustave: A 11, D 49, posebno pa Q 6 i Q 49, ki so češkim kraljem pravico podajali, svobodno gospodariti s cerkvenim premoženjem. Teh določeb so se tudi Habsburžani posebno v zadnjih časih posluževali i še l. 1598. razsoja katoliški kancelar Zdenek Lobkoviški stvar tako, da se vidi, ka so tudi katoličani enako postopanje primerno imeli deželnim postavam.

Gotovo je, da je bil le-ta široki obseg izraza: „Kraljeve graščine“ obče znan ter, kakor celo Slavata pričuje, tudi katoličanom navaden. Ko se je napravilo „veličanstveno pismo“ s „pogodbo“, prepričani so bili torej protestantje, da se je stvar tako tolmačila, sicer bi bili prav lahko duhovskih posestev posebno i izrečno omenjali, kakor se je to v istem času v silezkem „veličanstvenem pismu“ zgodilo. Tedaj je ugovarjanje katoličanov, ka bi se moralo enako važno privoljenje posebno poudarjati, le sofi tičen izgovor i priznavati se mora, da je bilo zahtevanje protestantov opravičeno. Ranke (VII. 197) na ravnost trdi: „Die gesetzmässigkeit der protestantischen auslegung wird durch unumstössliche zeugnisse bekräftigt.“

Brunovčani, izpodbadani od protestantovskih, po defenzorjih pozivanih stanov, so zidanje nadaljavali, ne oziraje se na kraljeve prepovedi; do l. 1615. se jim tudi ničesar nij zgodilo. Med tem se je še nekaj enakega zgodilo v rudarskem mestecu Klostergrab, kjer je praški nadškof Janez Lohelius meščane silil, katoliške božje službe se udeleževati, ter protestantovske pridigarje spodil i protestantovsko cerkev zaprl.

Po enakem postopanju vlade i katoliške stranke je verska razprtija vedno naraščala. K temu pa še niso toliko pripomogle nepostavnosti i vladne silnosti, kakor javno i splošno menenje, da

bode po Matijevej smrti nehala neodločna, omahljiva vladna politika ter mesto nje pokazala se brezozirnost i eneržija, po katerej se je odlikaval Ferdinand, Matijin presumptiven naslednik. Leta je bil vkljub protestantovski opoziciji, vkljub intrigam palatinskega dvora 6. junija 1617. od čeških stanov za kralja sprejet ter 19. jun. 1617. slovesno kronan, potem ko je bil prisegel, da bode, vlado dejansko nastopivši, potrdil vse pravice i privilegije; „in allen punkten und clauseln, sowie dies der gegenwärtige kaiser und seine vorfahren, die könige von Böhmen getan haben.“ (Gindely, l. c. I. 171.)

Da je bil pa ravno Ferdinand, kateremu bi morala v kratkem pripadati vlada na Češkem, to je vkljub vsem njegovim prisegam i zagotovljenjem češke protestante zelo vznemirjalo. Voditelji stanovsko-protestantovske opozicije so bili tako že v zvezi z nemško radikalno stranko, narodni duh se je pa že na pol bil privadil misli, da se razruši zveza z Avstrijo, — naravno torej, da je to gibanje sedaj živahneje postajalo, ko je bil Ferdinand za kralja kronan, katerega so protestantje že prav dobro po svojem prejšnem življenji poznali.

Ferdinand, kot nemški cesar drugi tega imena, člen graške linije nemških Habsburžanov, se je rodil 9. jul. 1578. iz očeta nadvojvode Karola i matere Marije bavarske, sestre bavarskega vojvode Viljema. Odgojili so ga jezuiti v Ingolstadt in tam so prekanjeni očetje societatis Jesu vcepili i polagali v mlado srcé versko netolerantnost i nestrpnost, neupogljivo i neomejeno vdanost katoliškej veri ter energično sovraštvo krivoverstva, torej vse one principe, po katerih se je potem absolutno ravnal v svojem političnem delovanji.

Po svojej naravi nij bil krvoločn, nij bil maščevanja željen; v svojem privatnem življenji moralčno nedotakljiv, bil je popolnem vdan idejam katolicizma ter je za svojo dolžnost imel, da pribori po svojih deželah „edinozveličevalnej“ cerkvi zopet popolno oblast i ekskluzivni obstanek, ob enem pa tudi svojej rodovini i svojej kroni staro mogočnost, katero je bila zgubila vsled verskih homatij i stanovske agitacije. Izvrstno ga nam karakterizira nemški zgodovinar Häusser: „ohne die grossartigen kühnen gedanken eines originalen kopfes, aber eine der stillen seelen, die, was sie

einmal als glaubensartikel in sich aufgenommen haben, mit gefahr ihres lebens, mit preisgebung alles dessen, was ihnen hienieden teuer ist, festhalten. mehr mönch als fürst, mehr zögling eines priestercollegiums als zu der aufgabe befähigt, über der ungeheuren krisis versöhnend zu walten und den abgrund des bürgerkriegs zu schliessen.“ (Reformationszeitalter, 492).

Njegov značaj karakteriziral je vže siloviti način, po katerem je po svojih deželah, na Štajarskem, Koroškem i Kranjskem obče razširjeno protestantovsko vero zatiral. Uže zarad tega se Čehi nijso imeli kaj dobrega od njega nadejati. Kakor je bil prelomil svoboščino, po njegovem očetu v Brucku zbranim stanovom dano, tako bi bil tudi na Češkem lahko „veličanstveno pismo“ uničil, katero v zadnjem času sploh nij več protestantov popolnem braniti moglo!

Od kar je bil torej Ferdinand kronan, postajala je zdražba na Češkem vedno večja. Zatiranje protestantov po kraljevih graščinah, katere je gosposka vkljubu „veličanstvenemu pismu“ k prestopu prisiliti hotela, napadanje pravic kraljevih mest, trdno upanje katoličanov, da nastane kmalo splošen političen prevrat, upanje, katero se je izraževalo po mnogih nepremišljenih i dražljivih grozilnih besedah — vse to je razkačilo češko prebivalstvo. Verhu tega izbrala je vlada večjidel samo katoličane v mestna zastopstva, dasiravno je bila velika večina meščanskega prebivalstva (izvzemši samo Budejevice i Pelzenj) protestantovska, tako da je kmalo velika razpertija nastajala med mesti i mestnimi zastopstvi. Najglobše pa je ranila javno menenje neka „instrukcija“ l. 1617, katera je uničila samostalnost 3 pražkih mest, prilastila vso oblast kraljevim sodnikom ter obsegala tudi nekatere nevarne določbe tikajoče se posestva protestantovskih cerkev.

Habsburžani, razžaljani od napredujočega protestantizma v svojem verskem čustvu, prikrajšani od vedno množeeh se stanovskih zahtevanj v svojej dinastičnej oblasti, skušali so torej na Češkem ob enem uničiti protestantovsko vero i stanovsko autonomijo.

Ob enem se je pa tudi pravda brunovska zopet na novo zasukala. Ko so namreč vsa cesarska povelja, naj se nova protestantovska cerkev zapré, brezuspešna bila i ko Brunovčanje tudi nijso

zgubili srčnosti, ko je vlada osem meščanov v ječo vtaknila, prišla je 19. febr. 1618. komisija iz Prage, da bi cerkev zatvorila. Toda meščani so se jej ustavili z orožjem v roki ter komisija se je morala domov vrniti brez zaželenega uspeha. „Bei dem ausbruche des böhmischen aufstandes (23. mai 1618) befanden sich die Braunauer tatsächlich im besitze ihrer kirche.“*

Protestantovsko cerkev v Klostergrabu pa so 11., 12. i 13. dec. poderli vsled povelja praškega nadškofa.

Med tem je bil cesar Matija Prago zapustil, ter vlado izročil desetém namestnikom, od katerih je bilo sedem katoličanov a le trije protestantje. Najznamenitejši bili so: veliki „burggraf“ Adam Sternberski, potem namestnika Jaroslav Martinic i Viljem Slavata. Kar se zadnjih dveh tiče, jima Hurter sicer navdušeno slavo poje; toda če tudi priznavamo, da se o njijnem osobnem značaji nič slabega ne more reči, gotovo je vendar le, da se v političnem življenju simpatije i antipatije po političnem stališču, ne pa po privatnem značaji odmerjajo. V političnej zadevi bila sta Martinic i Slavata pa odkrita priverženca skrajne katoliške stranke, ter sta se kot taka skazala l. 1609, braneča se, amnestijo podpisati,** l. 1611, sodelavajoča pri pasavskem napadu i l. 1617, ko sta svetovala Ferdinandu, naj Čehom „veličanstvenega pisma“ nikar ne poterdi. Da sta dva katoliška fanatika cesarska namestnika postala, to je celo protestantovsko večino na Češkem hudo razkačiti moralo.

Ker je bilo javno menenje razdraženo po dogodbah v Brunovu i Klostergrabu, posluževali so se defenzorji pravice, katera jim je šla po „veličanstvenemu pismu“, ter sklicali na 5. marcija 1618. protestantovsko skupščino, ki bi pretresovala pritožbe tikajoče se verske svobode. V istini sešlo se je veliko število protestantovskih stanov ter sklenilo, da se zarad zaprtih Brunovčanov i zarad ohranitve „veličanstvenega pisma“ deputacija pošlje kolegiju cesarskih namestnikov, a ko to ne bi hasnilo, da se potem skupno z Moravani i Silezci tudi pred cesarjem v tem smislu postopa. To se je zgodilo 11. marcija, in utrakvistična skupščina se je potem

* Glej Gindely, 30j. krieg I. 248, potem tudi Khevenhiller, annales Ferdinandei, IX., 25 i dalje.

** Menzel l. c. III. 206.

razšla; toda uže 21. marcija so prejeli namestniki cesarski „reskript“, kateri je očital protestantovskim stanovom, da se poganjajo za tuje podložne ter jih z nesrečnim izgovorom, ka je „veličanstveno pismo“ žaljeno, proti cesarju hujskajo; deležnikom omenjenega zbora žugal je „reskript“ s kazenskim postopanjem, za sedaj pa jih je opominjal po cesarskih namestnikih, da nehajo za Brunovčane se poganjati i v prihodnjic se zbirati.

Defenzorji so bili iz prvega po tem ostrem pisanji nekoliko preplašeni, toda kmalo se ohrabrijo ter skličejo novi shod na 16. maja. Ta nova skupščina čutila se je pa takoj razžaljeno po dveh novih sovražnih činih cesarske vlade. Za pridigarja na onej betlehemskej kapelici, v katerej je nekđaj pridigoval slavni Jan Hus, je bila vlada namestila katoliškega duhovna; mestno svetovalstvo starega mesta pa, na katero je uplival kravljevi sodnik, prepovedalo je meščanom, udeleževati se protestantovskega zbora. Verhu tega čitalo se je pa 21. maja protestantovskim stanovom neko cesarsko pismo,* katero je v zmernih, vendar pa odločnih besedah namestnikom zapovedalo, da izrečejo stanovom, ka je skupščina za sedaj „odložena“ ter da jih posvarijo, ka naj se ne vtikajo v tuje zadeve nego naj rajši skrbe za slogo i spravedljivost nego za needinost in sovrašvo.

Deloma vsled nezaslišane razdraženosti, katera se je sedaj polastila češkega naroda ter njegovih voditeljev, zgodilo se je ono silstvo, tako silno važno za poznejšo evropsko zgodovino, katero se navadno smatra kot začetek 30letne vojske. 23. maja 1618. vršila se je „defenestracija“ cesarskih namestnikov Martinica i Slavate ter tajnika Filipa Fabricija.

Pri presojevanji tega osodepolnega dogodjaja moramo najpreje preiskavati, če je prouzročila siloviti čin samo maščevalnost razdraženega i razžaljenega stanovskega zbora, ali če se je tukaj vršilo premišljeno i dobro preudarjeno hudodelstvo, s katerim bi se moral na eklatantni način začenjati odpad od habsburške dinastije?

Gindely** dobro razjasnuje dogodbo, ravno tako temno po njenih nagibih kakor jasno po nasledkih. Dokazuje po pravnih

* Cesarsko pismo od besede do besede pri Hurterju l. c. VII. str. 592, pril. CCLVIII.

** Gindely, 30j. Krieg, I. 237 i dalje.

spisih i korespondencijah čeških upornikov, da si je zmisлил silstvo grof Matija Turn, mož, kateri je, dasiravno tuj i komaj zmožen češkega jezika, vendar voditelj bil stanovskega gibanja uže od l. 1609. ter ozko zvezo vzdržaval z nezadovoljnimi elementi v Nemčiji. Sedaj je hotel porabiti javno i splošno razdraženost proti Habsburžanom, da bi provociral jasni i nepreklicljivi razdor s kraljevo vlado. Kaj pa bi utegnilo bolje služiti tem namenu, nego umor cesarskih namestnikov i vdanih priveržencev?!

V duši tega moža rodila se je torej ona silovita nakana; kaj ga je bilo več napotilo do enake drzovitosti, čestilakomnosti, ali maščevalnosti, da je bil odstavljen od službe „burggrafa“, ali bojazen pred dvorom ali sovraštvo do avstrijske vlade, kaj je več uplivalo — to bode pa tako dolgo ostalo skrivnost, dokler ne bode mogoče opazovati psihologičnih sprememb, koje se vršijo v globočinah človeškega serca!

Stopr 22. maja 1618. pregovoril je Turn več odličnih čeških protestantov, da so se poprijeli misli, usmrtiti cesarske namestnike; razodel se je plemenitašem: Rупpi, Collonna-Felsu, Budovcu, Vojtehu Smiřickemu, Ulrichu Kinskemu i bratoma Paulu i Litvinu Řičanskima. (Viljem Lobkovički i Šlik sta še le 23. maja zjutraj zvedela o Turnovej drzovitej nameri). V palači bogatega Smiřikega zedinili so se zarotniki glede načina usmrćenja ter izvolili historično „defenestracijo.“ Takoj 23. maja so hoteli izpeljati svojo namero.

Kar se je bilo potem zgodilo 23. maja v Pražkem gradu, kako so bili Martinic, Slavata i tajni pisar Fabricij skozi okno pometani a vendar vkljубu globokega padea smrti oteči — to je obče znano ter se od tačasnih i današnjih historikov soglasno pripoveduje. * Kedor pa hoče celo osodepolno dogodbo na drobno razkladano čitati, tega opozorujemo na Gindelyevo delo, katero se tu opira na poročilo češkega protestantovskega zgodovinarja Skale i na spominske zapise Slavate, torej na spričevala političnih i verskih nasprotnikov. **

* Glej na pr. Khevenhiller, ann. IX. str. 30 i dalje; potem Hurter l. c. VII. 255—265; Menzel l. c. III. 299—303; Grřörer l. c. 266, Mailáth, österr. gesch. II. 364—367.

** Gindely, 30jähr. krieg I. 281—299.

Cesarski priverženci so bili ojeti smrti, katero jim je namenila maščevalnost sovražnikov. Martinic, dasiravno nekoliko ranjen, pobegnil je na Bavarsko ter je bil v Monakovem gostoljubno sprejet. Fabricij poročal je sam dunajskemu dvoru, kar se je bilo zgodilo v Pragi, i tudi Slavata jo je srečno iz Češkega odnesel, — toda Čehi so se vendar tako pregrešili, da jim je bila ostra kazen gotova. Dasiravno so torej iz začetka na videzno še priznavali cesarsko oblast, bili so si vendar zvesti faktičnega položaja ter so se takoj pooblastili celega vladnega aparata.

Precej po napadu na cesarske namestnike, 24. maja izbrali so si Čehi lastno vlado, na ta način, da je vsak stan izvolil deset „direktorjev.“ Še le čez en mesec pa je prejel ta kolegij svojega predsednika v osobi Vaclava Viljema Ruppe. Turna, voditelja cele vstaje, ne nahajamo med „direktorji“, ker čast „generallieutenanta“ stanovske vojske pozvala ga je uže čez mesec dni na odločilno borišče.

Nova češka vlada začenjala je takoj skrbeti za vojake i za denar. Zapovedalo se je novačenje, pozval vsak deseti mož v deželi (vendar nij prišlo do te narodne vojske), dvorska straža sè svojim poveljnikom, katoliškim Dion. Černinom morala je priseči zvestobo stanovom, davki i prihodki pa so se nabirali za stanovsko blagajnico. Cesarju pa so poslali češki uporniki opravičevalno pismo,* v katerem so razkladali, da so le proti namestnikom sovražno postopali, da so Brunovčanje i Klostergrabci gledé zidanja cerkve v polnej pravici, ter da želijo češki stanovi tudi za naprej cesarju vdani i zvesti podložniki ostati.

Vojska se je pa vkljebu vsemu izgovarjanju uže junija meseca dejansko začela. Grof Turn je napadal južno Češko, izpodil cesarsko posadko iz mesta Krumlovega ter je potem poskušal oblegati Budejevice, edino katoliško mesto na Češkem poleg Pelzenja, katero je bilo še v cesarskej oblasti.

* Prva „apologija“ čeških stanov pri Khevenhillerju, ann. IX. 35—51; tudi pri Londorpu, *acta publ.* se nahaja.

IV. Češka vojska do smrti cesarja Matije.

Na Dunaji zlasti na cesarskem dvoru probudila je novica o češkem uporu strah i preplašenost: menenja o načinu, kako ga ukrotiti, bila so različna. Ena stranka pričakovala je uspeh edino le od poravnave in koncesij, druga, njej na čelu kralj Ferdinand, zanašala se je na orožje ter želela odločilni boj. Matija je omahoval; poslal je polkovnika Khuena kot posrednika v Prago, na drugej strani so pa poslanci njegovi pri papežu Pavlu V., pri ligističnih knezih in na Španjskem podpore z denarjem i z vojaci iskali i prosili.

Slučajno postala je stranka vojsko želeča na dvoru močnejša, skoro gotovo za to, ker se jej je pridružil cesarjev mogočni ljubljenec Khlesl. To se uže razvidi po odgovoru, ki ga je dal Matija češkej „apologiji“ v patentu 11. jun. i pisanji 18. junija * kjer obljubuje sicer ohranitev „veličanstvenega pisma“ i drugih čeških pravic i svoboščin, ob enem pa trdi, da le-te niso bile nikdar žaljene ter indirektno pravi, da je bila prejšnja reakcionarska politika po vsem prava, pravična in dostojna. Novo pisanje od 28. junija bilo je sicer nekoliko bolj odjenljivo, toda od 31. maja sem bilo se je uže toliko zgodilo, da češki stanovi i proviziorna vlada niso več poravnave želeli.

Vendar se nij skoro nič storilo na cesarskem dvoru, da bi se ukrotil češki upor. Naj bolj zaviravala je vsako energično postopanje cesarjeva omahljivost, potem pa intrigantnost za svoj upliv se boječega kardinala Khlesla.** Bilo je torej silne važnosti, da se je napravila zarota proti zvitemu ministru ter da je bil po vojvodih Maksu i Ferdinandu s pomočjo španjskega poslanca Ognate-a spodrinjen, 20. julija 1618. v zapor dejan in urno v daljnjej Tirolskeji v Ambražkem gradu interniran, kjer nij imel nikakove prilike, po svojej navadi intrigrirati in hujskati.

Polovičarija nehala je sedaj, vojaci so se nabirali ter takoj proti Češkeji pošiljali, za poveljnika pa je poslal nizozemski gouverneur nadvojvoda Albreht Karola Bonaventuro Buequoy,

* Vse se nahaja pri Khevenhillerji, ann. IX. 71 itd.

** Gledé njega i gledé cesarja Matije je važno delo: Hammer-Purgstall, kardinal Khlesl's leben.

potomeca brabantse grofovske rodovine Longueval. Ta novi general planil je uže avgusta meseca na Češko ter takoj proti Pragi marširal; grof Turn je moral odnehati od Budejevic i proti Buequoyu se obrniti, da reši deželno glavno mesto preteče nevarnosti.

Veče važnosti nego bojne operacije so pa obravnavanja, po katerih so češki voditelji i cesar, vsak za se, takrat zaveznikov iskali. Med tem, ko je cesar Maksa bavarskega i sosedne duhovske kneze zastonj pomoči prosil, pošiljali so Čehi svoje poslance somislečim stanovom drugih avstrijskih dežel ter jih k skupnemu delovanju pozivali.* Pa tudi Čehi niso imeli zaželjenega uspeha. Ogerski zbor kronal je vkljubo prigovarjanju češkega poslanca dra. Jesenija, rektorja praške univerze, 1. julija 1618. Ferdinanda, ter je v boju ostal celo neutralen. Ravno tako se obe Lužici niste udeležili boja; avstrijski stanovi pa so sicer cesarju vsako pomoč odrekavali ter celo na razne načine ustavljali se marširajočej cesarskej vojni — vendar pa niso hoteli preje za orožje prejeti, predno se Moravani Čehom ne pridružijo. Na Moravskem pa, kjer bi bila morala uže narodnost za Čeha govoriti, imel je sicer odkritosrčno protestantovski, ob enem pa vladajočej dinastiji vdani baron Žerotin toliko upliva, da je brnski deželni zbor (avg. 1618.) sklenil, da Moravsko dopušča cesarskim vojakom prehod skoz deželo, ter da se celó udeleži boja proti Čehom, ako se ne bi hoteli na pravičen način pomiriti i podvreči. Izmed vseh avstrijskih dežel prihitela je samo Silezka Čehom na pomoč in zabranila prehod pomočnej vojski, ki jo je bil cesarju poslal poljski kralj Žiga III. ter ob enem Čehom poslala 1000 konjkov i 2000 pešcev pod poveljem Janeza Jurija brandenburg-jägerndorfskega.

Srečnejši so bili Čehi pri inozemskih oblastih. Pred vsim bil je vesel češkega upora palatinski dvor; Friderik V. mislil je uže, v zvezi s Karlom Emanuelom Savojskem i z Benečani sam napasti Habsburžane,** potem pa je poslal grofa Solmsa kot poslanca v Prago, da bi se osvedočil i dobro podučil o tamošnjih razmerah. Solms je ponudil takoj češkej upor-

* Nij bilo mogoče, pregledavati ravno kar na svitlo prišlo knjigo graškega prof. Zviedineka, katera se ozira tudi na zvezo naših stanov sè češkimi uporniki.

** Gindely, 30j. krieg I. 391, K. A. Menzel, deutsche gesch. III. 332.

nej vladi nekoliko tisoč mož pod poveljem grofa Ernesta Mansfelda, kateri so takrat ravno v zgornjem Palatinskem (oberpfalz) stali.

Ker so Čehi ponudbo z veseljem sprejeli, prestopil je 30. avg. 1618. Mansfeld kot general topničarstva v češko službo. 21. nov. 1610. posrečilo se mu je, polastiti se zadnjega katoliškega mesta na Češkem: Pelzenja.

Osobnost tega Wallensteinovega prednika je tako zanimiva i delovanje njegovo tako silno važno za zgodovino tiste dobe, da se moramo tu nekoliko ozreti na njegovo prejšnje življenje. Rodil se je leta 1580. kot nezakonski sin gouverneura luksemburškega Petra Ernesta grofa Mansfelda. toda jako neverjetno je, kakor Gindely dokaže, če je bil kedaj legitimiran ter če se je smel posluževati grofovskega naslova. Cesarsko i španjsko službo zapustivši, prestopil je k protestantizmu ter stopil v zvezo z unijo; ta ga je priporočala savoyskemu vojvodi in v njegovej službi odlikoval se je v vojski proti Španiji; početkom češkega upora vrnil se je pa v Nemčijo, ter tam nad 4000 mož pod svojim poveljem imel, s katerimi je prišel sedaj češkim upornikom na pomoč.

Mansfeld nij bil nikakor ženijalen vojskovodja ali izvanredni vojaški talent: med svojim dolgim vojaško-roparskim življenjem boril se je navadno brez srečnega uspeha. Toda, on je bil prvi, ki je razumel, vojake nabirati, rediti, vojskovati se brez denarja ter zraven še sam obogateti, se ve da, vse na stroške pokrajin, skozi katere je ravno marširal. Razuzdanost i nečloveštvo so takoj očitali njegovim vojakom, ter o njem trdili, da jih ne zna brzdati i strahovati,* — kar je se ve da nalašč zanemarjal. Čete njegove so na enak način trpinčile prijatelje i nasprotnike, ker bilo jim je po vsem nevažno, za katero stvar so se ravno bojevali. Vendar pa je bil Mansfeld nevaren, skoro nepremagljiv sovražnik; kajti komaj bila je vojska njegova premagana, uže so privreli drugi postopači i klativitezi ter na enkrat novo armado formirali. Žali bog! da je potem njegov način bojevanja vzgleden postal vsem vojskam, ki so se tekom te dobe na nemških in avstrijskih tleh bojevale.

* K. A. Menzel l. c. III. 467; glej tudi opombo.

Med tem'so prodrle cesarske čete pod Bucquoy i Dampierre-om do Česlave, pa pomanjkanje živeža prisilo jih je kmalo, da so se vrnile. To umikanje pa je bilo dokaj nesrečno; Bucquoy prišel je komaj do Budejevic, in tam ga je napadal v češki službi stoječi grof Hohenlohe, Dampierre-a pa je podil Turn, kateri je 25. novembra 1618. avstrijsko mejo prekoračil ter Zwettl se polastil.

Obravnave, ki so se vendar še med Dunajem i Prago vršile, niso imele zaželjenega uspeha, ker ste obe stranki preveč zahtevali. Da je cesar hotel, da naj Čehi orožje odložé, brez garancije svojih verskih i političnih svoboščin, celo brez garancije, da se obravnave potem še nadaljujejo, bilo je ravno tako pretirano i prenapeto, kakor da so Čehi zahtevali, naj se cesarski vojaki takoj iz Češkega umaknejo.*

Ker torej nij bilo mogoče, po tej poti do sprave priti, poskušavalo se je pomirjenje po posredovanji nekaterih nemških knezov. Matija je izbral v ta način volilnega kneza palatinskega, saksonskega. mogunškega i vojvodo bavarskega. Toda od vsih „interponentov“ se je v istini edini Janez Jurij saksonski za mir potegaval. Bavarski dolgo nij hotel posredovati; ko se je pa Maks vendar naprositi dal, stavil je take pogoje, da je bila brezupnost obravnanja uže gotova; videlo se je pa pri tej priliki vendar na veliko veselje Ferdinandovo, ka se hoče Bavarska odsihmal dejansko potegavati za habsburške i katoliške interese. Kar se pa celo palatinskega volilnega kneza tiče, bil je ta tem slaběji posreditelj, ker so mu voditelji češkega upora uže novembra 1618. poročili, da bodo Habsburžanom češko krono odvzeli ter njega si za kralja izbrali.** Palatinski grof, sprejemši to ponudbo, brigal se je torej jako malo za srečen izid te „interpozicije.“

A česke tirjatve bile so tudi tako eksorbitantne, tako pretirane, da obravnanje, katero bi se imelo začenjati 14. aprila 1619. v Hebu (Eger), nij obetavalo nobenega prospeha.

Pa predno se je moglo vršiti omenjeno posredovanje i obravnanje, počila je druga, uže dolgo pričakovana pa vendar silno važna vest! Cesar Matija, uže dolgo jako bolehen i

* Gindely 30j. krieg I. 400 i dalje.

** Gindely 30j. krieg I. 445. i dalje.

slaboten umrl je nagloma proti jutru 20. marca 1619. Njegova smrt bila je sedaj večje važnosti, nego njegovo celo zamotano i osodepolno življenje.

V. Od smrti cesarja Matije do bitve na Belej gori.

Od štirih bratov umrlega cesarja živel je samo brezdetni starika-sti Albreht, mož infantinje Klare Evgenije i španjski namestnik na Nizozemskem, kateri pa nij nikakor nameraval, nastopiti vlado v avstrijskih vojvodinah. Ker pa zarad razkačenosti dotičnih stanov nij bilo varno, neposredno odpovedati se vlade v prid Ferdinandu, prevzel je Albreht vlado na videz, ob enem pa imenoval svojega bratranca Ferdinanda za namestnika i naslednika ter mu prepustil s pooblastilom prisego vdanosti i vlado.

Toda Ferdinand je prevzel zapuščino svojih pradedov v najžalostnejšem stanju; trebal je v istini trdnega zaupanja v pravičnost svoje stvari i svojo celo možato neupogljivost, da nij obupal pri tacih okoliščinah i tolikih nasprotnikih. Gornje-avstrijski stanovi upirali so se prenašanju vlade ter sklicavali se v protestu Albrehtu poslanem na stanovsko pravico, v enacih slučajih samostalno vladariti;* nižje-avstrijski stanovi pak so zahtevali, predno da prisežejo novemu vladarju, odpravljenje svojih pritožeb i zadoščenje svojim tirjatvam, v katerih nahajamo unijo s Čehi i pravo, paritetično podeljevati sodnijske službe.

Na obalih Donave začenjala se je Avstrija, od tod se je širila i razprostirala, ter pod habsburžkim vodstvom vesoljno veljavo si priborila: sedaj pa je, izpodkopan po stanovsko-protestantovske agitaciji, omahaval tudi fundament državni i jedro avstrijsko pridružilo se je brezpogojno novemu proti-dinastičnemu prizadevanju!

Dvakrat je bil pisal v tej silnej zadrégi Ferdinand v Prago; v prvič namestnikom, v drugič „osebam, iz treh stanov v Pragi zbranim“, to je: stanovskim direktorjem. Ponujal je Čehom potrditev „veličanstvenega pisma“ in vseh drugih svoboščin i pravic, vabil jih je, naj pošljejo deputacijo na Dunaj, da se odpravijo nji-

* Protest pri Londorpu, *acta publ.* I. 431; odgovor *ibid.* 435 i dalje,

hove pritožbe, ter vrhu tega Bucquoy-u zapovedal naj ustavi bojne operacije. Toda stanovski voditelji mu niti odgovorili niso. Preveč bilo se je uže posrečilo češkej armadi, preveč so bili obravnavali Čehi s palatinskim dvorom i pregloboko vcepljeno je bilo protestantom nezaupanje i sovraštvo do versko-fanatičnega Ferdinanda, nego da bi Čehi še mislili na mirno pobotanje, bodi-si tudi pod jako ugodnimi pogoji!

Sicer je dal grof Turn kralju Ferdinandu kmalo dobro razumljivi odgovor na vse njegove ponudbe. Sè 16.000 mož zapustil je Češko, prekoračil moravsko mejo ter pregovoril moravski deželni zbor, da je po češkem vzgledu imenoval 24 stanovskih direktorjev, sklenil zavezo s Čehi, mesta izročil izključljivo protestantovskim zastopstvom i kakor na Češkem, spodil po vsej pravici sovražene jezuite. Potem jo krene Turn proti Avstrijskej; samo en polkovnik, Albrecht Waldsteinski, pozneje glasoviti mož, je poskušal, Turnu se v bran postaviti, toda premalo moči je imel za to podvzetje. 5. jun. 1619. stal je Turn uže pred Dunajem, kjer je bival Ferdinand, z občeudevanja vrednim pogumom kljubujoč pretečim nevarnostim, ki so mu žugale gotov pogin. Kar se je godilo 5. do 11. jun. na Dunaji i pred Dunajem, kako je dragoceni čas tratil Turn, kako se je ustavljal stanovitni Ferdinand avstrijskim stanovom, zahtevajočim, naj podpiše defenzivno zvezo s Čehi, ter kako je bil Ferdinand nazadnje rešen po zmagi generala Bucquoy, kateri je 10. jun. pri Theynu premagal grofa Mansfelda i po pravočasnem prihodu kirasirskega polka, — to se obširno čita v tačasnih i današnjih zgodovinskih knjigah,* to se nam pripoveduje v prozi i poeziji, z besedo in v podobah, tako da se natančen popis na tem mestu nam nepotreben zdi.

Po Ferdinandovem pogumu i Turnovej nerodnosti bila je takrat rešena habsburška dinastija in avstrijska država. Čehi so se se sedaj vrnili v svojo domovino, Ferdinand pa je potoval v Frankobrod, kamor je pozval mogunški volilni knez svoje sovolilce, da izbero novega vladarja svitemu rimskemu cesarstvu.

* Na pr. Khevenhiller, ann. IX, 398, Mailáth, österr. gesch. III. 6 do 10, Hurter l. c. VII., itd.

Lehko bi bili takrat protestantovski volilni knezi kakega protestanta posadili na nemški prestol; če vendar tega niso storili, nij se to zgodilo iz simpatije do habsburške rodovine, ali iz spoštovanja do starodavne, na katoliškeji podlagi ustanovljene državne ustave, temveč iz golega mejusobnega nezaupanja i mrženja ter posebno zarad nevošljivosti, katero je gojil luteranski saskonski volilni knez proti svojim kalvinističnim sovolilcema. Ker se je bavarski Maks stanovitno branil, ponujeno cesarsko krono prevzeti i ker se volilni knezi vendar niso upali Nenemcu na pr. danskemu kralju ali savoyskemu vojvodi nadvlado izročiti, izvoljen je bil 28. aug. 1619. Ferdinand za nemškega cesarja, vkljuba temu, da so 3 češki poslanci protestovali zoper Ferdinandovo volilno pravo i kraljevo čast.* Komaj se je bilo to v Franko-brodu vršilo, pa se je čula novica, da so Čehi Ferdinanda odstavili ter palatinskega grofa Friderika za kralja si izvolili.

Ogledimo si sedaj razmere, katere so med tem na Češkem bile nastale. 31. jul. 1619. pogodili so se češki stanovi s poslanci „vtelesenih“ dežel (Moravska, Silezka itd.) zarad zveze teh pokrajin s Češko; od 100 členov, katere broji dotična pogodba, navedemo posebno 26. čl., v kojem Čehi vprvič dopuščajo, da se kralj voli na skupnem deželnem zboru. Drugi členi pogodbe ozko omejujejo kraljevo oblast, ter 95. čl. celo določuje, ka so sklepi posameznih deželnih zborov veljavni tudi brez kraljevega dovoljenja. V 31 členih, ki se tičejo samo češkega kraljestva, nahaja se potem konečno odstavljanje Ferdinandovo, toda tako plitvo motivirano, da je Ferdinand vse navedene uzroke brez posebne težave ovreči mogel. Toda, kakor se Menzel** dobro izrazuje: „immer ist es in solchen fällen weniger darauf angekommen, das recht des beschlusses zu beweisen als das beschlossene durchzufechten“, bilo je tudi tukaj le to posebne važnosti, ali bodo stanovi mogli odstavljenje Ferdinanda i volitev Friderika ne samo z besedo, temveč tudi z mečem braniti ali ne?

Friderik, dasiravno je uže dolgo meril na češko krono,

* Protest se nahaja pri Londorpu, *act. publ.* I. 628 i dalje.

** Menzel, I. c. III. 357.

premišljeval je vendar dolgo, ali bi prevzel volitev, ter je preje popraševal svoje zaveznike, prijatelje i svetovalce. V unijske skupščini v Rotenburgu bili so Baden, Anšpah i Anhalt za, Hessen, Virtemberg i Brandenburg-Kulmbach proti temu, da bi Friderik ponujeno češko krono sprejel.

Tudi palatinski svetovalci odsvetavali so sprejetje, oziraje se na slabi stan češke vojske i na zavidljivost čeških plemenitašev. Tast Friderikov, angleški kralj Jakob I. se nij odločno izrazil, a njegova mati Luiza Julijana, potem volilni knezi i Maks bavarski so opominjali i odgovorjali. Vendar pritirali so Friderika do odločilnega koraka: stari sovražnik Habsburžanov, Moric Oranjski, erdeljski knez Bethlen Gabor, potem Anhalt i palatinski svetovalce Camerarius. Kar nam Puffendorf pripoveduje o Friderikovej soprogi Elizabeti, da je le-ta iz gole čestilakomnosti moža prisilila, volitev sprejeti, — to nij baje nič drugega nego pravljica, anekdota.

31. okt. 1619. so Friderika V. slovesno v Prago vpeljali; 4. nov. pa je njega i njegovo soprogo kronal utrakvistični administrator pražke nadškofije: „Die Pfalz ward nach Böhmen getragen.“ Naj večja storjena napaka bila je ta, da se je Friderik bil udeležil Ferdinandove volitve ter ga dejansko kot nemškega cesarja priznaval. Podpiranje češkega upora i sprejetje češke krone bilo je torej prelom one fevdne zvestobe, katero je Friderik kot vazal cesarju kot fevdnemu gospodu dolžan bil.

Med tem se je vrnil Ferdinand II. iz Frankobroda čez Monakovo v svoje avstrijske pokrajine ter se tam pogodil s svojim bratrancem i starim prijateljem Maksom o potrebnej zavezi.* Maks mu je zagotavljal, da mu bode liga na pomoč prihitela proti vsakemu sovražniku, Ferdinand pa je obljubaval, da neče miru skleniti brez Maksovega privoljenja, da mu popolnem prepuusti vodstvo lige ter zapove svojim generalom, Maksa v vseh podvzetjih i namerah podpirati i ž njim se posvetovati; slednjič obetaval je tudi, vse stroške i vso škodo povrniti ter vojvodi, dokler povračilo ne bode zagotovljeno, kako avstrijsko ali pa pridobljeno sovražno deželo zastaviti. Kontroverzno je, če sta se takrat tudi

* O Monakovskem shodu glei; Mailáth, l. c. III. 13 i dalje.

zarad palatinskih teritorij, posebno zarad gornjega Palatinskega bila dogovorila.

Ferdinand je bil sicer silno potreben pomoči, ker ravno takrat si je dobil Friderik V. kot zaveznika erdeljskega kneza Bethlen Gaborja, kateri je uže od l. 1613. neprenehoma agitoval zoper habsburško rodovino. Gabor se je pooblastil takoj skoro cele Ogorske ter z močno vojsko pred Dunaj prišel i se pripravljaj, to mesto skupno z ravnokar s Češkega došlim grofom Turnom oblegati. Tudi sedaj se je podal Ferdinand v svoje glavno mesto, tudi sedaj je bil čudovitno rešen preteče nevarnosti; namesto, da bi Dunaj oblegavali, ste se obe vojski, zeló poškodovani po boleznih, po slabem živežu, ločili i v svoje dežele vrnili. Sebični Bethlen Gabor sklenil je uže 16. jan. 1620. premirje* i Friderik bil je tako nepreviden, da je zapovedal svojej armadi, naj se umakne iz avstrijskih vojvodin, ter naj prepusti avstrijske stanove, vkljubo zavezi s Češko, habsburžkemu nasprotniku, dasiravno nij bilo od njegove strani nobeno premirje s Ferdinandom sklenjeno.

Nastalo je sedaj važno pitanje, kako da se bodo ravnale evropske oblasti i sosedni nemški knezi v boji Ferdinanda s Friderikom. Gledé na važnost boja i na močne zaveze borečih se stranek nij se dala pasivnost pričakovati. Ako je bil Ferdinand iz naj slavnejše evropske rodovine ter v sorodu sé Španjsko, Bavarsko, Poljsko, — bil je Friderik v rodu ali v svaščini sé severno-protestantovskimi oblastimi: ako je zastopal Ferdinand idejo katolicizma, — zastopal je Friderik protestantizem, kajti v njem „concentrirten sich die elemente des europ. protestantismus.“** Boj obeh nasprotnikov moral je torej ob enem v ogenj upihavati uže ugasnjeno nasprotje katoliškega in protestantovskega izpovedavanja.

Ozrimo se naj prej na unijo i ligo ter opazujmo njijno povsem različno postopanje.

Prišel je za unijo vsled razvoja čeških razmer oni odločilni trenotek, v katerem bi lahko dosegla svoje prvotne namere, — pa vendar jo vidimo nezložno, neodločno, omahljivo; mesto da bi izpo-

* Gledé pogojev premirja glej: Mailáth, l. c. III. 27 i dalje.

** Ranke, gesch. der päpste, II. 442; celi odstavek jako važen za karakteristiko Friderika i njegovega podvzetja.

znali skupnost interesov ter se združili s svojim voditeljem Friderikom, sklenili so (v Norimbergu dec. 1619.) „unirani i korespondujoči“ stanovi, prestrašeni po cesarskem poslancu grofu Hohenzollerskem,* da bodo „češkega kralja“ podpirali, toda samo, ako bode napadan v svojih dednih deželah“ (erblanden); na češke razmere se pa nikakor niso ozirali.

Vse drugače postopala je liga pod vodstvom Maksimiliana bavarskega. Izpoznavši, da se na čeških boriščih ne bode odločeval samo obstanek habsburške dinastije, temveč bitje nemškega, da celo evropskega katolicizma, sklenila je liga, (v Vireburgu od 5—14. dec. 1619) naj se takoj nabere vojska, obstoječa iz 21.000 pešcev i 4000 konjikov ter naj se vzdržava tako dolgo, dokler bode potrebno.

Toda Ferdinand je našel tudi drugih podpornikov; Žiga III., kralj poljski poslal mu je 8000 kozakov, kateri so dokaj pripomagali k temu, da so avstrijski stanovi cesarju zvestobo prisegli. Papež Pavel V. razpisal je veliko kolekto v korist cesarskemu zakladu, kateremu so morali vsi duhovni, samostani i škofije, izvzemši edine kardinale, $\frac{6}{10}$ svojih dohodkov odšteti. Poslanec Khevenhiller dosegel je pa toliko na Španjskem, da je Filip III., dasiravno je premirje z Holandeži uže pretekalo, svojemu izbornemu generalu Amb. Spinoli zaukazal, da naj napade renski palatinat. Celo neki protestantovski knez prihitel je cesarju na pomoč; volilni knez saksonski, Janez Jurij, cesarju zvesto vdan ter nevošljiv palatinskemu knezu i lakomen po nekaterih čeških posestvih (po Lužicah), pridružil se je popolnoma katoliškej stranki ter dogovoril se pri nekem shodu v Mühlhausnu z nekaterimi katoliškimi knezi, ka se mora cesarju na vsak način, tudi sè silo pomagati, da pridobi zopet češko krono.**

Med tem, ko je torej vesoljni katoliški svet cesarju na pomoč prihitel ter celo neki luteranski knez njegovim zaveznikom se pridružil, uničile so se nadeje, katere je stavil novi česki kralj v

* Kekor se meni vidi, znal je cesarski poslanec v Norimberg-u ločiti v uniji zastopana mesta od knezov; glej: Londorp l. c. I. 697 i dalje „proposition des Grafen von Hohenzollern an die stad Nürnberg.“

** O Mühlhausnskem shodu glei Menzel l. c. III. 406.

svoje inozemske prijatelje i podpornike. Izmed vseh nemških knezov pridružil se mu je edini vojvoda Janez Ernst saksonsko-vajmarski, neznamenit zaveznik, ki je delil vlado svoje majhne deželice s 6. brati. Friderikov tast, angleški kralj Jakob I., strašno prenapet v zadevah tikajočih se legitimnosti ter kakor vsi Stuarti poln neumnih mislij o kraljevej „božanskej“ pravici, branil se je celo, svojega zeta — kralja imenovati; nizozemski državni stanovi pa so samo nekoliko denarja poslali. Največ škodovalo pa je Frideriku, da unija nij branila palatinskih „dednih“ dežel proti španjskemu napadu ter ob enem Maksimilianu bavarskemu dopustila, da Češko napade, brez strahu, da bi se med tem kedo nad njegove dežele ne spravil. Uže 3. jul. 1620 sklenila je namreč unija sramotilno pogodbo z ligo, naj se na Nemškem ohrani mir med obema zavezama, ter naj se prepusti Češka svojej osodi; nadvojvoda Albrehta pa je pogodba z imenom izvzela.*

Španjci so se tedaj lahko spravili na Palatinsko, Maks pa je lahko sè svojo celo armado bratranca Ferdinanda podpiral.

Friderik torej nij imel nobenih drugih sredstev i pripomočkov, nego one, katere mu je ponujala češka dežela. Toda tudi na Češkem niso mu bile razmere ugodne. Narodnega značaja nij razumel, ljudstvu je bil neznan, tedaj se tudi ono zanj nij navduševalo, nij kazalo stare velikanske eneržije kot na pr. v časih husitskih vojsk. Veselo gibanje na njegovem dvoru nij ugajalo Čehom vajenim resnega habsburškega čeremoniela i stare častitljive šege; neprevidni verski fanatizem kalvinističnega dvorskega pridigarja Skulteta pa je žalil luteransko večino prebivalstva. Tudi češko plemstvo, katero je dosedaj ves upor vodilo, nij bilo nič kaj darežljivo, posebno ker je grizlo dosedanje voditelje Turna, Ruppö i Mansfelda, da so imeli palatinski svetovalci, posebno pa Anhalt, dokaj več upliva nego oni. Pa tudi Friderik sam nij bil kos svojemu poklicu: prave trdnosti nij imel, vrhu tega pa je znal, da se upira svojemu nadvladarju-cesarju ter se tako krivega dela preloma fevdne zvestobe.

Takoj po pogodbi z unijo napotil se je Maksimilian ter

* Pogodba nahaja se pni Khevenhillerju, l. c. IX. 888, i Londorpu l. b. I. 794. i. d.

prišel 17. jul. do Schärdinga na gornje-avstrijske meje. Brez posebnega boja i truda ukrotil je celo kronovino ter jo zopet podvrgel Ferdinandovej oblasti. Predno so stanovi prisegli, zahtevali so sicer splošno amnestijo i potrjenje svojih pravic i privilegij, toda ker Maks ničesar nij hotel obljubiti, bili so primorani, 20. avg. 1620. brezpogojno „*ad interim*“ vdanost priseči. Uže 21. avg. marširala je potem ligistična vojska proti Češkej.

Niže-avstrijski stanovi, prisiljeni posebno po poljskih kosa-kih, uklonili so se Ferdinandu uže 13. jul. ter prisegli i pokorščino obljubili; zato jim je cesar pismeno potrdil vse njihove pravice ter ob enem tudi versko svobodo, kakor so jo vživali ob času Matijeve smrti.

Bavarsko-ligistična armada pod poveljem Maksimiliana i njegovega generala Tscherklas Tilly-ja,* starega Nizozemca iz španjske bojne šole bila se je potem združila s cesarskimi vojaci grofa Bucquoy-a in obe vojski ste sedaj skupno plenili i požigali ter južno Češko opustošili nadejaje se, da bodo tako Čehe do odločilne bitve prisilili. Revščina i primanjkanje prikazali ste se namreč pri obeh strankah ter ste posebno Friderikove najete vojake tako spridili, da njihova razuzdanost celo lastnemu ljudstvu nij prizanašala, temveč ga še bolj od novega vladarja odvracala. Ker so nazadnje cesarski urno proti Pragi krenili, bil je Friderik primoran, sovražniku odločilni boj ponuditi. Tako se je vršila 8. nov. 1620. bitva na Belej gori** pri Pragi, v katerej je bila češka armada popolnem premagana. Takoj drugi dan pobegnil je Friderik, odsihmal zimski kralj („*winterkönig*“) imenovan, iz svojega glavnega mesta, ne da bi bil vsaj poskušal, z ostalo vojsko Prago proti sovražniku braniti, kateri bi bil gotovo veliko težav imel, v zimskem času mesto oblegati. Friderik jo je odnesel tako hitro, da je celo državne svetinje in insignije pozabil; le-te kakor tudi Anhaltova tajna kancelija prišle so zmagovalcu v roke.

* Gledé Tilly-ja je važna sicer enostranska monografija: Villermont, Tilly oder der 30j. krieg von 1618—1632. — Tillyjeva karakteristika: Villermont l. c. 85—90.

** Natančni popis bitve na Belej glej pri Villermontu, l. c. 110—119, etc.

Potem se je podal Friderik V. s tremi otroki i nosečo ženo v Silezijo, potem k svojemu svaku brandenburškemu volilnemu knezu, kateri je pa komaj toliko poguma imel, da je nosečej kraljici revno pribežališče ponudil, ter na zadnje v Holandtjo, v kateri je bil uže marsikateri nemški prognanec našel mirno zavetje i gostoljubni sprejem.

Maksimilian, uporabljevaje svojo zmago, pooblastil se je Prage ter prejel 11. nov. prisego vdanosti pražkih mest. 12. nov. prisegali so tudi v Pragi navzočni plemenitaši i vitezi zvestobo Ferdinandu i oddali vsa zavezna pisma (conföderationsurkunden), potem ko so uže dan preje odpuščanja bili prosili. Hujšega se takrat voditeljem upora še nij zgodilo, samo najbolj zapletene so v njihovih hišah pod stražo dejali.

Tako je bila Češka po kratkem boji popolnem premagana ter cesarjevej milosti izročena; samo v zahodu je Mansfeld zasedal Pelzenj koder je bil sploh stal med celim bojem. Ubežni Friderik imenoval ga je poveljnika vseh svojih vojaških čet na Češkem.

Ko se je to godilo na čeških bojiščih, napadel je saksonski Janez Jurij Lužice, jih zasedel, 5. okt. Budišin primoral, da se vda ter potem obravnave pričel sè šileziškimi stanovi vsled katerih je prišlo 28. februarja 1621. do „saksonskega akkorda.“ Nadpoveljnik sileziške vojne, mejni grof Janez Jurij brandenburg-jägerndorfski umaknil se je na Moravsko, potem na Ogersko.

VI. Od l. 1620. do l. 1624.

Cesar Ferdinand je bil premagal svoje nasprotnike — a sedaj je začel misliti, kako bi se kaznovali. 23. jan. 1621. bili so izobčeni (in die acht erklärt) palatinski grof Friderik V., Kristijan anhaltski, Janez Jurij brandenburg-jägerndorfski i Jurij Friderik hohlenloški, po starej grozovitej šegi. Prav gotovo je, da so se imenovani bili pregrešili zoper cesarja ter da je bila njihova sicer ostra obsodba formalno opravičena. Če so prijatelji i privrženci izobčenih proti tej sodbi navedli, da se enako pre-

klicanje ali izobčenje ne more pravilno vršiti brez pritrenja volilnih knezov, vendar to nij določeno po nemškem pravu in v 16. stol. je Karol V, v šmalkaldskeji vojski popolnem enako postopal. Če bi se odvrčalo, ka se Friderik nij bojeval proti cesarju, temveč samo proti kralju češkemu, je ta izgovor gotovo presofističen, da bi se mu moglo kaj vrednosti pripisavati. Kar se pa tega tiče, da naj bi bil Ferdinand blažje ravnal, nerabivši proti svojim sovražnikom orožja cesarske oblasti, mora se zopet v poštev jemati, da so le-ti izobčenci uže dolgo časa na to mérili, potreti i uničiti nasprotnika, kateri je sedaj zmagovalec postal ter da nij zmerom lahko mnogovrstna razžaljenja pozabiti in odpustiti.

Sicer je pa uplival na Ferdinanda duh tačasnega katoliškega sveta. Dolgo je bil protestantizem politično močnejši nego katolicizem: sedaj se je to hipoma predružačilo ter kakor Ranke * pravi: „wie die winde in der stürmischen jahreszeit zuweilen plötzlich umschlagen, so trat der strom des glückes, des vollbringens mit einem male auf die andre seite. . . . In einem moment, unmittelbar nach der grössten gefahr, war das katholische prinzip in dem obern Deutschland und in den österreichischen provinzen allmächtig.“ Ferdinand bil je v istini vdan svojim verskim i političnim načelom, torej se je čutil tudi moralično primoranega, svojo zmago porabiti i nasprotne mu tendencije in osebe popolnem ukrotiti.

Bitva na Belej gori tedaj vojske nikakor nij končala i boj se je pričenal takoj na drugem borišči, deloma ker ga je prouzročil roparski Mansfeld, deloma ker ga je želel Ferdinand, kateri je nameraval s palatinskimi deželami svoje zastavljene kronovine, Gornje-avstrijsko in obe Lužici rešiti ter ob enem skoro uničeno cesarsko oblast na Nemškem zopet do stare veljave povzdigniti.

Mansfeld je bil še nekoliko časa ostal v zahodnej Češkej, potem pa se je bil podal v Gornje-palatinsko (Oberpfalz) ter zopet nabral precej močno, iz klativitezov vseh narodnosti sestavljeno armado. Ko ga je pa izvrstni ligistični general Tilly od vseh stranij zajel sè svojo vojsko, spustil se je Mansfeld na videz v obravnave s cesarskimi ter jo pobrisal med tem na enkrat v Ren-

* Ranke, pāpste II. 294.

sko-palatinsko, kjer se je združil s palatinskim polkovnikom Obentrautom i s Horace da Verrejem, poveljnikom angleškega kardela, katero je bil vendar Jakob I. svojemu zetu na pomoč poslal. Med tem ko je Mansfeld po Alsaciji plenil i požigaval ter posebno bogato strasburško i speiersko škofijo oropal, vpeljal je bavarski vojvoda katolicizem po Gornje-palatinskem posebno s pomočjo jezuitov, naj spretnejših organov katoliške restavracije.*

V Palatinskej in v sosednih deželah odločevale so se sedaj osode nesrečnega Friderika. Ko je Mansfeld sè svojimi četami prišel v Palatinsko, bilo je skoraj popolnoma v rokah Španjcev, kateri so se ga polastili, ne da bi bila unija poskušavala, jim vhod braniti. Le-ta storila je uže maja meseca 1621 konec na jako neslaven način; na Heilbronskej skupščini konstatirali so unijski udje zavezne dolgove, razpustili so svoje vojake ter se razšli, potem ko so nekateri uže skrivaj bili cesarja milosti prisili.

Sè 14000 mož prišel je Tilly v Palatinsko, Mansfelda zasledovaje, toda med tem si je bil le-ta znamenite zaveznike znal pridobiti: mlajši sin vojvode Henrika Julija brunsiškega, prenapeti, skoro besni Kristijan halberstadtski administrator prihitel je z 20000 mož Mansfeldu na pomoč; mejni grof Jurij Friderik baden-durlachski pa je nabral érez 30000 mož ter se tudi pridružil Tilly-jevim nasprotnikom. Iz začetka boril se je Mansfeld, h kateremu se je bil tudi prognani Friderik podal, srečno, ter premagal je Tillya pri Mingolsheimu (21. apr. 1622), toda Tilly se je kmalo maščeval ter zaporedoma potolkel vse tri sovražne vojske, predno so se mogle združiti: 26. maja zmagal je nad badenskim mejnim grofom pri Vimpfenu, 20. jun. nad divjim Kristijanom pri Höchstu, Mansfeldovo arrieregardo pa je zasačil pri Lorchu ter je nekaj pobil, nekaj polovil.**

Ko je bil Tilly na ta način premagal vse Friderikove zaveznike, bil je le-ta prisiljen, iz Palatinskega se umakniti ter z Mansfeldom, Kristijanom i z vojsko, obstoječo iz kakih 20000 vojakov ali boljše roparjev, v Alzacijo oditi. Tù ga je pregovoril

* 50 jezuitov bilo je tam razdeljenih v 20 sekcij; glej Ranke, pàpste II. 305.

** Gledé te palatinske vojske: Villermont, l. c. 125—180, Gfùrer, l. c. 290—310.

tast njegov Jakob I. da odstrani vse svoje najete trume i Friderik je v istini razpustil 23. julija pred trdnjavo Zabern v Vogezah armado i poveljnike. Mansfeld i Kristijan priborila sta se potem čez Lotrênsko, severno Francosko i Flandersko pot v Holandsko ter sta Holandežem pri obleganji Bergen op Zvoma mnogo koristila. Friderik je šel pa najpreje v Sedan k vojvodi Bouillonskemu, potem pa v prejšnjo zavetje, k svojemu strijcu Moricu Oranjskemu.

Tilly, kateri si je pridobil svojo bojno slavo ravno v tej palatinskej vojski, nadaljeval je sedaj svoje operacije. 19. sept. poblastil se je Heidelberga, 29. okt. Mannheima; povsod se je katolicizem na silovit način restavriral. Edina trdnjava Frankental kljubovala je vsem napadom ter se vdala še le apr. 1623 vsled diplomatske pogodbe, po kateri se je začasno Španjcem prepustila.

Da je češki razkralj svojo vojsko tako kmalo bil razpustil, se dandanes na mnogovrsten način tolmači. Med tem ko ga Häusser* imenuje „das Opfer eines bubenstücks sonder gleichen, das man durch perfide unterhandlungen betört hatte“, dokazuje Gfrörer,** opirajoč se na besede odpustnega pisma,** da nij bil Friderik slovo dal Mansfeldu i Kristijanu, nego da sta Mansfeld i Kristijan palatinskega grofa zapustila.

V istini naganjal je Jakob I. uže dolgo svojega zeta, da odloži orožje, ter se zanaša na diplomatske obravnave, gledé katerih je pa Ferdinand odločno zahteval, ka se more Friderik najpreje podvreči. Angleški kralj je bil zato tako gotov dobrega izida svojega diplomatskega posredovanja, ker bi se bila baš takrat imela vršiti zakonska zveza med angleškim kraljevičem Karlom i španjsko infantinjo Marijo i ker je bil Jakob restitucijo palatinskega grofa zahteval kot neobhodni pogoj tega zakona, Filip IV. pa ga je bil kot tacega sprejel. Nikakor se ne more dvomiti, da je bila Španjska takrat v istini pripravljena, vstreči želji angleškega kralja ter potegovati se za njegovega zeta; uže lastna korist te oblasti zahtevala je odločno, da se sprijazni z na morji mo-

* Häusser, reformationszeitalter, 504.

** Gfrörer l. c. 305, cf. Villermont, l. c. 158 i dalje.

*** Odpustno pismo pri Khevenhillerju: I, c. IX, 1730.

gočno Angleško, katera bi sicer lahko neizmerno škodovala španjskemu prometu. Prijateljske zveze teh oblastij postajale so pa tem tesneje i intimneje, ko je prišel angleški kraljevič-naslednik z ministrom Buckinghamom v Madrid, da bi se osobno predstavil svojej nevesti. Vsled teh prijateljskih razmer trudila se je tudi Španjska, da se snide v Brüsselu neki „friedens- und vergleichstag“, in ko se to nij zgodilo, potegovala se je na ratisbonskem shodu energično v prid palatinskemu prognancu.

Vendar se ne more očitati angleškej, tudi na Friderika uplivajočej politiki, da je bila lahkomišljena i neprevidna, dasiravno nij imela zaželjenega uspeha. Ako bi se bila Španjska v istini potegovala za prognanega palatinskega grofa, bi imela zmeraj še toliko moči, da bi bil cesar uže iz hvaležnosti ter moralično prisiljen vsaj nekoliko slušati moral na posredovanja španjske vlade. Na vsak način bi bil imel Friderik od tega večji dobiček nego od jako dvomljivih uspehov svoje demoralizovane, večkrat tepene i povsod od mogočnih sovražnikov obdane armade. Da pa je Španjska zares nameravala, podpirati posredovalno angleško politiko, to se je jasno videlo na skupščini nemških knezov, katero je bil koncem l. 1622. Ferdinand II. pozval v Ratisbono (Regensburg).

Nemški cesar povabil je pa kneze posebno iz tega namena da bi na tej skupščini bavarskega vojvodo plačal s palatinskim plenom, z rudečim klobukom volilnega kneza namreč, katerega mu je za njegovo podporo baje na monakovskem shodu bil obljubil.* To prenašanje volilne pravice do bavarskega vojvode imelo je pa ob enem zarad tega velikansko važnost, ker bi potem katoličani večino imeli v zboru volilnih knezov; naravno torej, da je rimski dvor to nakano z vso močjo i velikim veseljem podpiral. 10. jan. 1623. objavila je cesarsko-bavarska stranka ta novi projekt, toda zadela je kmalo na močno opozicijo. Nij imelo toliko važnosti, da se je cesarskej nameri ustavljal saksonski volilni knez, ker hotel je le gledé Lužic nekoliko na cesarja uplivati in vdal se je kmalo, ko mu jih je pustil Ferdinand za 7 milijonov bojnih stroškov — toda bolj resna i pomenljiva bila je opozicija španjskega poslanca Ognate-ja, kateri se je celo branil, udeležiti se slovesnosti, s koje

* Ranke, päpste, II. 307.

so Maksimilianu volilski klobuk (kurhut) na glavo posadili (25. febr. 1623.)* Dunajski i monakovski dvor, posebno pa rimska kurija prizadevali so si na vso moč, da so španjskega kralja sprijaznili z novim projektom. Na zadnje so vendar-le Španjci odnehali v tej zadevi; politične ideje, ki so nameravale, katolicizmu zopet vesoljno gospodarstvo priboriti, postajale so močnejše nego rodbinske koristi; stanovitnost Ferdinandova, prizadevanje papeževo, pred vsim pa osobno mrženje med ministroma Bukingham in Olivarez so prouzročili, da se je opustil projekt angleško-španjske rodbinske zveze, da Španjska nij dalje podpirala palatinskega Friderika ter da ste obe državi svojo naravno pot hodili: angleška boreča se, za protestanovske koristi, španjska potegovaje se za interese i namene katolicizma. Uže v danskeji vojski se nam prikazujejo nasledki te politične spremembe.**

Med tem ko so bile Friderikove vojske v zahodnej Nemčiji premagane i ko je tudi diplomatično posredovanje brezuspešno ostalo, postajale so tudi razmere na vzhodu za Friderika jako neugodne. Vetrnjaški Bethlen Gabor, kateri je ravno tako hitro mir sklenil i prelomil, pobotal se je, potem ko se je bil uže večkrat srečno bojeval, s cesarjem v nikolsburškem miru (1622.) na sledeči način: za to, da mu je Ferdinand prepustil sedem celih županij, dalje Košice (Kaschau), Opolje (Oppeln) i Ratibor, odrekel se je kraljevemu naslovu ter je vrnil znamenja kraljeve česti.*** Ker v tem miru nij bilo skerbljeno za mejnega grofa Janeza Jurija brandenburg-jägerndorfskega, bil je le-ta primoran, svoje vo'ake razpustiti; uže 1624. umrl je potem v Košicah na Ogerskem.

Mansfeld i Kristijan, katera sta za nekoliko časa Holandežem služila, prekoračila sta l. 1623. zopet z novimi najetimi četami nemško mejo; prvi posedel je vshodno Frizijo, drugi pa se vrnil v svojo domovino, na spodnje Saksonsko. Tu so ga sprejeli od danskega kralja uplivani stanovi, toda samo na tri mesece ter s pogoji: da samo defenzivno postopa, se z Mansfeldom nikakor ne

* Caraffa, *Germania sacra restaur.* 166—177.

** Ranke, *engl. gesch.* II. 54 i dalje; primerjaj tū dobro podučenega Khevenhillerja, l. c. X. 66 i dalje.

*** Mailáth l. c. III. 45.

pajdaši ter nemškemu cesarju, kakor se spodobi, uboga.* Ko je ta obrok 3 mesecev bil pretekeli ko Kristijan med tem nij hotel sprejeti cesarskega pardona (kateri pa nij obsegal fiskalnih pravn), odpravili so ga stanovi iz svoje službe ter ga tako primorali, da je na lastno roko brez zaveznikov proti Tilly-ju na novo se začel bojévat. 6. avg. 1623. prijele so ga ligistične čete pri Stadtlohnu blizo holandske meje, ter ga popolnem premagale; zopet je pobegnil z majhnimi ostanki svoje razkropljene vojske v Holandijo ter tam pričakaval političnega prevrata, ki je tudi kmalo se uresničil ter ga zopet, k vsej sreči zadnjikrat i le za malo časa na nemška okrvavljena tla privabil.

Mansfeldova vojaška druhal, katera je med tem v vshodnej Friziji razsajala ter se s tem Tilly-ja ubranila, da je nasipe prekopala i deželo pod vodo dejala, razšla se je uže po zimi leta 1623—4. Tudi Mansfeld je šel v Holandijo ter dalje na Angleško, kjer se je koristolovnemu klativitezu prav nezasluzena čast „verskega junaka“ skazovala.

Spomladi leta 1624. tedaj nij bilo več sovražnika na nemškej zemlji, da bi se ustavljal zmagovitemu Tillyu i cesarskej vladi. Po 6letnem krvavem boji prišli so dnevi zaželjenega miru; nesrečen kmet, zatrti i oropani meščan spravila sta se zopet na tiho plodunosno delo, polje je zelenelo i utrujen svet veselil se je došle boljše dobe — ko se je izvršila na enkrat na Francoskem, koder so vladale od l. 1610 vedne razprtije i strankarske homatije, politična sprememba, ki je takoj mogočno uplivala na vse evrop-ske, zlasti pa nemške razmere.

1624 je namreč dobil v roke francoske vlade krmilo lučonski škof, Jean Armand du Plessis, bolj znan pod imenom: kardinal Richelieu, ki se je zopet poprijel one politike; po kateri sta Franc I. i Henrik IV. hotela razrušiti habsburško moč ter ustanoviti vesoljno oblast francoske države. Vsled Richelieu-jeve politike postala je navidezno uže pomirjena Nemčija zopet borišče razsajajočim sovražnim strankam.

* Gfrörer, Gustav Adolf 328 uff.

VII. Restavracija v habsburških deželah.*

V istej dobi začel je Ferdinand II. zatirati protestantizem po svojih teritorijih ter mesto njega zopet vpeljavati staro katoliško izpovedavanje; kmalo so se torej veršile v teh pokrajinah vse grozovitosti, s katerimi obsipa največje gorjé človečanstva, verski fanatizem, nesrečne narode!

Prežalostna i preobširna je zgodovina tega verskega preganjanja, da bi jo na drobno popisati nameravali. Zaznamovaje one vladne ukaze, po katerih se je določil način spreobnjenja, hočemo samo navesti, da se je sicer na zadnje neumornej delavnosti „reformacijskih komisij“, gorečnosti fanatičnih menihov ter surovosti poživljenih vojakov posrečilo, z vojaškim vkvartiranjem, z globami i z ječo, z besedami i sè silovitostimi vsake vrste iztirati novo priljubljeno vero iz narodne zavesti —, da je pa ob enem zvenel cvet, da se je uničila moč teh preje srečnih kronovin. Ozrmo se na krvavi kmetski upor na gornjem Avstrijskem, na nezaslišano siromaštvo na Češkem, na splošni propad materialnega bogastva i duševnega gibanja, na emigracijo tisočev najbolj delavnih i inteligentnih družin, pa hodemo zapazili žalostne nasledke krutega fanatizma i obžalovanja vredne nečlovečnosti.

21. jun. 1621. zadela je v Pragi smrtna kazen 28 voditeljev češkega upora, med njimi Šlika, Budovca, Jesenija itd. Uže preje so bili kalvinistični duhovni i učitelji prognani, potem so se tudi l. 1622. luteranski pridigarji iz dežele zapodili. Prava strogost nasproti češkim protestantom prikazala se je pa še le l. 1625. s tem, da sta se nekatoličanom odvzela meščanska pravica i pravo, na postavni način zakone sklepati. Leta 1626. prepovedala je vlada protestantom, s kakim rokodelstvom, s kupčijo ali obrtnijstvom se pečati ter jih s hudimi kazni primorala, da so obiskavali katoliško službo božjo, da so se postili i praznikov se držali ter otroke v katoliške šole podučevati pošiljali; protestantje nijso bili več deležni javnih dobrodelnih ustanov ter so tudi zgubili pravico oporočenja. Potem so se pošiljale reformacijske komisije po celem deželi, ter so izpraševale prebivalce, če so katoliški ali če želé,

* Glej: Mailáth l. c. III. 36—77, potem K. A. Menzel l. c. III. Hurter l. c. VIII. Gfrörer, Gustav A. Ioff itd.

h katoliškeje veri prestopiti? Ker je pa bilo število zvestih protestantov mnogo večje nego katolikov ali renegatov, so se bogatejši meščani prognali iz dežele, revnejši pa tako dolgo na razne načine mučili, da so konečno vendar k vsiljenej veri prestopili. L. 1627. prišel je potem Ferdinand II. sam v Prago, z lastno roko prerezal „veličanstveno pismo“, uničil nekatere stanovske svoboščine ter na posled ukazal, da mora vsak prebivalec na Češkem v 6. mesecih h katolicizmu prestopiti ali pa svojo imovino prodati i očetnjavo zapustiti.

Na ta način reformiral je Ferdinand II. Češko i ravno tako sorodno Moravsko. V istini pripadal je kmalo ves preje skoro čisto protestantovski češki narod zopet vpeljanej katoliškeje veri, toda več nego 185 plemenitih in 30.000 drugih premožnih i pridnih rodovin zapustilo je opustošeno, zatrto domovino in se podalo v sosedne nemške dežele, na Saksonsko, Brandenburško, celo v Holandijo, razširjaje češko pridnost i omiko, pa tudi globoko vcepljeno sovraštvo do svojih katoliških nasprotnikov. Ostali češki narod pa je začenal propadati: češke knjige so se javno sežigale, po šolah pa so se šopirili jezuitje i ljudstvu, kateremu so bili sedanjost uničili, tudi zgodovinsko preteklost iz zavesti iztirali, ter mu skrbno zakrivali i zatajili imena i čine njihovih slavnih pradedov.*

V Gornje-avstrijskem se je proti-reformacija l. 1624, ko je bila dežela še bavarskemu vojvodi zastavljena, s prognanjem evangeliških učiteljev in pridigarjev začela. Potem je neka reformacijska komisija, obstojeća iz štirih osob, med njimi bavarski namestnik Herberstorf, v dolgem dekretu (10. okt. 1625) ukazala, da mora protestantovska božja služba z verskim podukom i branjem sv. pisma nehati, ter do velike noči 1626. cela dežela h katolicizmu spreobrnena biti. Kedor nij upogibal se tej zapovedi, bil je prisiljen, odhodninski davek plačati i deželo zapustiti. Izvzeti bili so samo oni plemenitaši i žlahtniki, katerih predniki so uže petdeset let plemstvu se prištevali; toda tudi ti so samo na nedoločen čas versko svobodo uživali, katere pa njih potomci niso bili deležni.

* Glej čestitljivega Pelzla, gesch. der Böhmen, II. 731—791.

Vsled teh strogih določeb nastal je l. 1626. na Gornje-avstrijskem glasoviti kmetski upor; še le potem, ko je kmetski poveljnik Stefan Fadinger pred Lincem bil usmrten, posrečilo se je bavarskemu generalu Pappenheimu i cesarskej vojski, da so upornike ukrotili. Potem se je tudi uže imenovani verski edikt lahko izpeljal ter celo tako poostril, da so tudi omenjeni stanovni zgubili pičlo jim ostalo versko svoboščino.

Na Niže-avstrijskem je bil Ferdinand II. versko svobodo deželnim stanovom uže takrat obljubil, ko so mu vdanost i zvestobo prisegli. Do l. 1627. reformirali so se tudi samo avstrijski trgi i mesta, 14. sept. 1627. pa so bili vkljub stanovom izrečene verske svobode vsi nekatoliški učitelji i pridigarji primorani, v 14 dneh deželo zapustiti. Khevenhiller i nuncij Carlo Caraffa nam poročata ob obravnavah, ki so se veršile v cesarskem tajnem svétu pred tem odločilnim korakom; marsikatera važna beseda izpregovorila se je v brambo deželne verske svobode ter v čast cesarske besede, toda sofistika jezuitov i nuncija je zmagala i cesar sam se je bajè prepričal, da imade pravico reformirati, koder mu tega ne zabranuje nemška državna ustava. Na vsak način bode pa trezni opazevalec te zgodovinske dobe priznaval, ka je Ferdinand z enacim postopanjem svojo storjeno prisego prelomil ter svetu pokazal koliko vrednost so imela tudi ona privoljenja, katera je baš Čehom ponujal ob času svojega vladnega nastopa! *

Silezke protestante je branil nekoliko časa „saksonski akord“, ki jim je tudi zagotavljal, da se bode „veličanstveno pismo“ spoštovalo i katerega cesar zarad saksonskega volilnega kneza nij hotel prelomiti. Silezki knezi, katerim je pripadalo reformacijsko pravo (reformationsrecht), v svojej oblasti tudi kasnije nijso bili prikrajšani; pač se je pa drugim stanovom i ostalemu prebivalstvu od l. 1626. katolicizem na isti način vsiljeval, kakor se je to godilo po drugih avstrijskih kronovinah.

* Mailáth, l. c. III. 72—77 brani Ferdinanda ter med drugimi tudi navaja, da je zvesto-vdani Žerotin cesarsko milost užival, dasiravno je bil moravski brat, torej protestant. Taka argumentacija je naravnost smešna! Mari je hotel Ferdinand tega zvestega podložnika preganjati, kateri mu je več koristil nego spovednik Lamormain i cele vrste tistih jezuitov, ki so odločno besedo imeli v cesarjevem svétu?

Avstrijska protireformacija, tako kruta v svojej izpeljavi, tako tragična v svojem izidu, tako žalostna po svojih nasledkih, naklonila je svojemu začetniku dolgotrajno energično sovrašstvo omikanega sveta i zastonj so se trudili apologetični zgodovinarji, da bi s prijaznejšimi barvami naslikali temno podobo drugega Ferdinanda. V enakej meri nakopičil si je bil versko i narodno antipatijo, kajti na Češkem uničili so pod njegovo vlado menihi i beriči dragoceno češko slovstvo, tako da je bilo še koncem 18. stoletja vse eno „češka knjiga“ ali „redka knjiga“ — na Slovenskem pa je propadalo živahno duševno gibanje i plamteče germade so vpepelile slovstvene proizvode ter usmrtilo novo narodno življenje. Še le objektivno zgodovinarstvo naše dobe nekoliko opravičuje postopanje tega znamenitega Habsburžana ter ga nam kaže borečega se pod uplivom tačasnega versko-političnega mišljenja. Protestantizem v avstrijskih deželah nij bil samo verski, bil je tudi nevarni politični nasprotnik: „in den österreichisch-böhmischen landschaften hatte sich die ganze selbsständigkeit der stände, ihre kraft und macht in die formen des protestantismus geworfen.“ (Ranke, päpste, II. 305). Habsburžka dinastija bila je takrat vsled stanovsko-verskega gibanja blizo pogina in avstrijska država blizo razpada — ne smemo se torej čuditi, da je Ferdinanda borečega se za obstanek svoje oblasti, nagibala verska gorečnost i primorala državniška previdnost, da je trdno sklenil, katolicizem zopet upeljati i novo vero zatreti, na vsak način, pod vsakim pogojem! A on nij bil prvi vladar, ki je sè surovo silo podložnim vrival lastno versko izpovedavanje: uže protestantovski knezi iste dobe so iznašli i se posluževali žalostnega gesla: „*Cujus regio illius religio*“, Ferdinand II. pa jih je samo posnemal, dasiravno z večjo silovitostjo ter v obilnejšoj méri!

V Novem mestu meseca julija 1874.

Fr. Šuklje.

Schulnachrichten.

I. Chronik des Gymnasiums.

Das eben verflossene Schuljahr brachte wieder manichfache Veränderungen im Lehrkörper. Der Prof. der class. Philologie Hr. *Sebastian Žepić* wurde von der kön. kroat.-slavon. Landesregierung zum Professor *extra statum* am k. Gymnasium in Agram ernannt und ging dahin am 23. October ab; der Supplent für Naturgeschichte H. *Josef Ogrinec* ging in gleicher Eigenschaft an das Gymnasium in Vinkovce, und der Supplent für deutsche Sprache u. Literatur in Verbindung mit Geographie und Geschichte H. *Johann Krsnik* schied krankheitshalber aus dem Lehrkörper; u. da schon im Schuljahre 1872—3 zwei Lehrer fehlten, so musste für Gewinnung von fünf Lehrkräften gesorgt werden. Nicht ohne Mühe gelang nur eine theilweise Lösung dieser Aufgabe. Zwar wurden vom h. k. k. Ministerium f. C. u. U. der Supplent an der k. k. Realschule in Görz H. *Franz Šuklje* zum wirklichen Lehrer für deutsche Sprache u. Geschichte u. der Supplent H. *Heinrich Petrina* zu Ellbogen zum wirklichen Lehrer für den Zeichenunterricht ernannt; allein bloss der erstgenannte trat seinen Dienst mit Beginn des Schuljahres an, *Petrina* hingegen verzichtete, nachdem schon das Schuljahr begonnen hatte, auf seinen Posten und mussten daher zur Completierung des Lehrkörpers vier Supplenten aufgenommen werden. Solche fanden sich, nachdem die Direction diessbezüglich bei den Decanaten der philosophischen Facultäten der Universitäten Wien, Graz u. Innsbruck sich verwendet hatte in den Lehramtscandidaten Herren *Franz Sparmann*, *Jacob Wang*, *Josef Ott* und *Paul Tomašik*, welche beziehungsweise am 4., 14., 17. und 27. October in den Dienst eintraten.

Am 1. Dec., dem Vortage der fünfundzwanzigjährigen Jubiläumsfeier Sr. k. u. k. Apost. Majestät, Kaisers Franz Josef I. hielt der Herr Director nach beendetem Unterrichte eine schwungvolle Ansprache an die Gymnasialjugend in Gegenwart des Lehrkörpers im Gymnasialsaale, die mit lebhaften Hoch u. Slavarufen aufgenommen wurde. Am 2. Dec. war feierlicher Gottesdienst für die Cymnasialjugend in der Franciskaner Kirche. Am 7. Dec., an welchem Tage die Stadt das Kaiserfest beging, war feierlicher Gottesdienst in der Stadtpfarr- u. Kapitelskirche, welchem der Lehrkörper beiwohnte, hierauf Vorstellung *in corpore* beim Herrn k. k. Bezirkshauptmann um ihn zu bitten, dass er die Huldigung des Lehrkörpers an die Stufen des Allerhöchsten Thrones befördern möchte.

Vom 24. December bis 27. Jänner wurde wegen der Blattern-Epidemie mit dem Unterrichte ausgesetzt und das 1. Semester mit dem 31. März geschlossen.

Mitte März erkrankte der Herr Director an einem schweren Leberleiden und wurde von Sr. Excellenz dem Herrn Minister für Cultus u. Unterricht zur Herstellung seiner Gesundheit bis zum Beginne des künftigen Schuljahres beurlaubt und der gefertigte Berichterratter mit der Besorgung der laufenden Amts-Geschäfte beauftragt.

Der Hochw. Herr Landeschulinspector für die humanistischen Lehrfächer *Johann Solar* unterwarf die Anstalt in den Tagen v. 9.—13. März 1874 einer eingehenden Inspection und sprach sich in einer am Schlusse abgehaltenen Conferenz über die gemachten Wahrnehmungen ausführlich aus. Am 28. Juli wurde unter seiner Leitung die mündliche Maturitätsprüfung abgehalten.

Vom Herrn Director wurde im Monate November eine Gewerbeschule mit deutscher Unterrichtsprache ins Leben gerufen und heuer der Vorbereitungscur mit 19 Schülern eröffnet.

II. Lehrkörper

am Schlusse des Schuljahres.

A) Für die obligaten Lehrgegenstände:

1. Director **Ph. Dr. Johann Zindler**, weltlich, für Mathematik und Physik in der VIII. Classe; 5 Stunden in der Woche. Im 2. Semester beurlaubt.

2. Professor **P. Bernard Vovk**, Franciscaner-Ordens-Priester, für Mathematik in der III., V., VI., VII. Cl., im 2. Semester auch

in der VIII.; Physik in der III., VII., im 2. Semester in der VII., VIII. Cl.; im 1. Sem. 19, im 2. Sem. 21 St. in der Woche.

3. Professor **P. Ladislaus Hrovat**, F.-O.-P., Ordinarius der I. Cl., für Latein in der I., Slovenisch in der I. V.—VIII. Cl.; 19 St. in der Woche.

4. Professor **P. Raphael Klemenčič**, F.-O.-P., Ordinarius der VIII. Cl., für Geographie in der I., Geschichte in der VI., VII., VIII.; philosoph. Propädeutik in der VIII. Cl.; 18 Stunden in der Woche.

5. Professor **P. Ignaz Staudacher**, F.-O.-P., Exhortator, für Religion in der I.—VIII. Cl.; 16 St. in der Woche.

6. Gymnasial-Lehrer **Johann Polanec**, weltlich, Ordinarius der III. Cl., für Latein in der III., Griechisch in der III. u. VII., Slovenisch in der III. Cl.; 17 St. in der Woche.

7. Gymnasial-Lehrer **Franz Šuklje**, weltlich, Ordinarius der VII. Cl., für Deutsch in der V.—VIII. Cl., Geschichte in der V. und philos. Propädeutik in der VII. Cl., 18 St. in der Woche.

8. Supplent **P. Burghardus Schwinger**, F.-O.-P., Ordinarius der II. Cl., für Latein, Deutsch und Slovenisch in der II. und Deutsch in der I. Cl.; 19 St. in der Woche.

9. Supplent **P. Regalatus Stamzer**, F.-O.-P., Ordinarius der IV. Cl., für Latein, Deutsch in der IV., Geographie und Geschichte in der III. und IV. Cl., 16 St. in der Woche.

10. Supplent **Anton Lantschner**, weltlich, Ordinarius der VI. Cl., für Latein und Griechisch in der VI., Deutsch und Italienisch in der III. Cl., 17 St. in der Woche.

11. Supplent **Franz Sparmann**, weltlich, Ordinarius der V. Cl., für Latein in der V., Griechisch in der V. und VIII. Cl.; 16 St. in der Woche.

12. Supplent **Jacob Wang**, weltlich, für Latein in der VII. und VIII., Griechisch und Slovenisch in der IV. Cl.; 17 St. in der Woche.

13. Supplent **Josef Ott**, weltlich, für Mathematik in der IV., Zeichnen in der I.—IV. Cl.; 18 St. in der Woche.

14. Supplent **Paul Tomašik**, geprüfter Lehramts-Candidat, weltlich, für Naturgeschichte in der I., II., V., VI., Mathematik in der I. und II., Physik in der IV. und im 2. Sem. auch in der III. Cl.; im 1. Sem. 19 St., im 2. Semester 22 St. in der Woche.

B) Für die nicht obligaten Lehrgegenstände:

1. Professor **P. Raphael Klemenčič**, für Gesang, 4 Stunden in der Woche.

2. Supplent **Anton Lantschner** für Italienisch, 2 St. in d. W.

3. Supplent **Josef Ott** für Stenographie, 2 St. in der Woche.

III. Lectionsplan.

a) für die obligaten Lehrgegenstände.

I. Classe.

Religionslehre, 2 St.: Katekizem po Lesarju.

Lateinische Sprache, 8 St.: Die regelmässige Formenlehre. Schriftliche und mündliche Uebersetzungen aus dem Uebungsbuche, Memoriren von Vocabeln und Sätzen. Im 2. Semester Haus- und Schulaufgaben; nach Dr. F. Schulz' kl. lat. Sprachlehre sammt Uebungsbuch.

Deutsche Sprache, 4. St.: Formenlehre des Verbuns. Adverb. Lehre vom einfachen Satze. Rechtschreiben, Lesen, Sprechen, Vortragen. Alle Monate eine schriftliche Arbeit. Nach Hoffmann, Elementargrammatik, und Madiera, deutsches Lesebuch.

Slovenische Sprache, 3 St.: Formenlehre im Anschluss an die lateinische. Das Verb in seinen 6 Classen eingeübt an Lectüre und Aufgaben. Alle 14 Tage eine schriftliche Arbeit. Lehrbücher von A. Janežič.

Geographic, 3. St.: Fundamentalsätze der mathematischen Geographie. Beschreibung der Erdoberfläche mit Bezug auf ihre natürliche Beschaffenheit und die allgemeinen Scheidungen nach Völkern und Staaten. Kartenlesen und Kartenzeichnen. Kozenn, Leitfaden nebst Atlas.

Mathematik, 3 St.: Die Grundrechnungen mit unbenannten und benannten Zahlen. Gemeine Brüche, Decimalbrüche. — Gerade Linien, Winkel, Parallele, Construction und Congruenz der Dreiecke. Nach Močnik.

Naturgeschichte, 3 St.: Zoologie nach Pokorny. 1. Sem. Wirbelthiere, 2. Sem. wirbellose Thiere.

Zeichnen, 4 St. Erklärung geometrischer Vorbegriffe. Uebungen nach Zeichnungen von der Schultafel und nach Vorlagen.

II. Classe.

Religion, 2 St.: Liturgika po Lesarju.

Lateinische Sprache, 8 St.: Wiederholung der Formenlehre mit Einschluss der unregelmässigen Flexionen. Das wichtigste aus der Syntax. Schriftliche und mündliche Uebersetzungen aus dem Uebungsbuche. Memoriren von Vocabeln und Sätzen. Alle 14 Tage ein Pensum. Lehrbücher von Schultz.

Deutsche Sprache, 3 St.: Formenlehre des Nomens. Das Nomen im einfachen Satze. Präpositionen. Der zusammengesetzte Satz.

Das Verb im Nebensatze. Lesen, Sprechen, Vortragen. Alle Monate eine Aufgabe. Grammatik von Hoffmann; Lesebuch von Neumann und Gehlen.

Slovenische Sprache, 3 St.: Ergänzung der Formenlehre im Anschlusse an das Latein. Uebersetzungen aus dem Deutschen ins Slovenische. Vorträge und Lectüre. Aufgaben und Lehrbücher wie in I.

Geographie und Geschichte, 4 St.: Specielle Geographie von Asien und Afrika. Beschreibung des vertikalen und horizontalen Europas und seiner Stromgebiete; specielle Geographie von Süd- und West-Europa nach Kozenn. — Uebersicht der Geschichte des Alterthums nach Gindely Gesch. f. U.-G.

Mathematik, 3 St.: Verhältnisse, Proportionen, Regeldetri, Procentrechnung, Wälsche Praktik, Masskunde, — Vier- und Vielecke. Grössenbestimmung und Aehnlichkeit geradliniger Figuren nach Močnik.

Naturgeschichte, 3 St.: 1. Sem. Mineralogie, 2. Sem. Botanik. Nach Pokorny.

Zeichnen, 4 St.: Das geometrische Ornament, Elemente des Flach-Ornamentes, Zeichnen räumlicher gewöhnlicher Gebilde aus freier Hand nach perspectivischen Grundsätzen durchgeführt an Drahtmodellen.

III. Classe.

Religion, 2 St. Zgodbe sv. pisma stare zaveze in judovske šege. Lehrbuch gleichen Namens aus dem k. k. Schulbücher-Verlage in Wien.

Lateinische Sprache, 6 St.: Casuslehre nebst Wiederholung der Formenlehre nach M. Schinagel. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus dem Aufgabenbuche von Vielhaber. Urbis Romae viri illustres. Lhomond-Holzer.

Griechische Sprache, 4 St.: Regelmässige Formenlehre mit Ausschluss der Verba auf *mi* nach Curtius. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus dem Elementarbucho von Schenkl. Memorieren, Präparieren. Im 2. Sem. Alle 14 Tage ein Pensum.

Italienische Sprache, 3. St. (für Realschüler); Nomen, Pronomen und regelmässiges Verbum. Memorieren der Vocabeln. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen. Alle 14 Tage eine Schulaufgabe. Nach Mussafia, ital. Sprachlehre.

Deutsche Sprache, 3. St.: Die verschiedenen Classen der Nebensätze. Oratio recta et obliqua. Satzverkürzung, Periode, Wortbildung, Lesen, Vortragen. Alle Monate eine Aufgabe. Grammatik von Hoffmann, Lesebuch von Neumann und Gehlen.

Slovenische Sprache, 3 St.: Wiederholung der Formenlehre, Satzlehre, Casuslehre sammt Präpositionen. Uebersetzungen, Lectüre, Aufgaben und Lehrbücher wie in II.

Geographie und Geschichte, 3 St.: Specielle Geographie von Mittel-, Nord- und Ost-Europa, dann von Amerika und Australien, nach Kozenn. — Uebersicht der Geschichte des Mittelalters mit Hervorhebung der österreichischen Geschichte nach Gindely.

Mathematik, 3 St.: Die vier Species mit allgemeinen ganzen und gebrochenen Zahlen. Erheben specieller Zahlen zur 2. und 3. Potenz. Ausziehen der Quadrat- und Cubikwurzel aus dekadischen Zahlen, Combinationslehre. — Kreislehre mit mannigfaltigen Constructionen. Lehrbücher von Moënik.

Physik, 3 St.: Allgemeine Eigenschaften der Körper, Wärme, Magnetismus, Elektrizität, Akustik und Optik, nach Pisko.

Zeichnen, 4 St.: Uebungen im Ornamentzeichnen nach Entwürfen an der Schultafel, ferner nach farblosen und polychromen Musterblättern, wobei auf die classischen griechischen und römischen Vorbilder besondere Rücksicht genommen wurde.

IV, Classe.

Religion, 2 St.: Zgodbe sv. pisma nove zaveze in pregled sv. dežele. Lehrbuch wie in der III.

Lateinische Sprache, 6 St.: Tempus- und Moduslehre. Das Wichtigste aus der Prosodie und Metrik, nach Schinnagl. Caesar de bello gall. ed. Hoffmann I, II, III, IV. Auswahl aus Ovid nach Grysar. Präparation, mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus dem Aufgabenbuche von Vielhaber. Wöchentlich ein Pensum.

Griechische Sprache, 4 St.: Passivstämme der Verba auf Omega. Verba auf *mi* und Verba anomala. Wiederholung der regelmässigen Formenlehre nach Curtius. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus Schenkls Elementarbucho. Memorieren, Präpariren. Alle 14 Tage ein Pensum.

Deutsche Sprache, 3 St.: Wiederholung der Grammatik, Tropen, Figuren. Arten der schriftlichen Aufsätze. Geschäftsaufsätze. Anfangsgründe der Metrik. Lesen, Vortragen. Monatlich ein Pensum. Lehrbücher von Hoffmann, Neumann und Gehlen.

Slovenische Sprache, 3 St.: Fortsetzung der Casuslehre. Gebrauch des Adjectivs, Numerale, Pronomen. Alle 14 Tage ein Pensum. Lehrbücher von Janežič.

Geographie und Geschichte, 4 St.: Uebersicht der Geschichte der Neuzeit mit Hervorhebung jener Begebenheiten und Persönlichkeiten, welche für die Geschichte des habsburgischen Gesamtstaates von Wichtigkeit sind. Specielle Geographie der österr.-ungar. Monarchie. Gindely, Gesch. für Unterg., III. B. Kozenn, Leitfaden sammt Atlas der österr.-ungar. Monarchie.

Mathematik, 3 St.: Gleichungen des I. Grades mit einer Unbekannten. Zusammengesetzte Verhältnisse und Proportionen nebst

Anwendungen. — Stereometrische Anschaaungslehre. Berechnungen der Oberflächen und des cubischen Inhaltes der Körper, nach Močnik.

Physik, 3 St.: 1. Sem. Mechanik fester, flüssiger und gasförmiger Stoffe. Nach Pisko. 2. Sem. Chemie nach Lielegg.

Zeichnen, 3 St. Studien nach dem plastischen Ornament wie auch nach schwierigeren ornamentalen Musterblättern. Auch die menschliche Figur wurde in den Kreis der Uebungen eingezogen.

V. Classe.

Religion, 2 St.: Apologetik nah Martin.

Latinische Sprache, 6 St.: Wiederholung der Syntax, vorzugsweise der Casuslehre. Uebungen im mündlichen und schriftlichen Uebersetzen nach Vielhaber's Aufgabenbuch I. Livius I., II. 23— 3., XXI., XXII. Ovid. Auswahl. Präparation. Alle 14 Tage ein Penum.

Griechische Sprache, 5 St.: Casuslehre, Artikel, Genera und Tempora des Verbs. Uebungen nach Schenkls Elementarbuche Xen. Kyr. I. V. VIII. XI. XIV. Memor. I. III. und IV. Absch. Hom. Ilias I. II. Memoriren, Präpariren. Alle 4 Wochen ein Penum.

Deutsche Sprache, 3 St.: Die Hauptmomente der Metrik und der Dichtarten. Lectüre einschlagender Stücke. Vorträge auswendig gelernter Gedichte nach Eggers's deutsch. Lehr- und Lesebuch für Obergymn. I. Theil. Jeden Monat eine Aufgabe.

Slovenische Sprache, 2 St.: Das Verb in seinen 6 Classen mit Nachweis der organischen Lautübergänge. Wortbildung. Metra: Jamb, Troch., Vodnik. Lectüre. Vorträge. Alle 4 Wochen ein Penum. Slovnica und Cvetnik von Janežič.

Geographic und Geschichte, 4 St.: Geschichte des Alterthums bis auf Augustus mit Berücksichtigung der damit im Zusammenhange stehenden geographischen Daten. Lehrbuch von Gindely. Atlas antiquus von Kiepert.

Mathematik, 4 St.: Sätze über Summen, Differenzen, Prod. und Quot. Theilbarkeit, grösstes Mass, kleinstes Vielfache, gemeine Brüche, Decimalbrüche, Kettenbrüche, Verhältnisse und Proportionen. — Gerade Linien, Winkel, Parallele, Congruenz, Aehnlichkeit, Umfang und Inhalt geradliniger Figuren. Kreislehre. Nach Močnik.

Naturgeschichte, 2 St.: 1. Sem. Mineralogie nach Fölleker, 2. Semester Botanik nach Wretschko.

VI. Classe.

Religion, 2 St.: Dogmatik nach Martin.

Latinische Sprache, 6 St.: Wiederholung der Syntax, insbesondere der Tempus- u Moduslehre nach Schinnagl. Uebungen

nach Vielhaber's Aufgabenbuch II. Sallust. bell. Jug. Cicero orat. pro Archia poeta et in Catil. I. Virgil: Eclog. V. Georg. Bruchstücke. Aeneis I. und VII. Präpar. alle 14 Tage ein Pensum.

Griechische Sprache, 5. St.: Moduslehre nach Curtius. Uebungen nach Schenk's Elementarbuch. Hom. II. VI. VII. VIII. Herodot VII. VIII. mit Hinweglassung der Episoden. Alle 4 Wochen ein Pensum.

Deutsche Sprache, 3 St.: Geschichte der deutsch. Literatur bis Herder. Lectüre und Vorträge nach Egger's Lesebuch II. 1. Alle 4 Wochen eine Aufgabe.

Slovenische Sprache, 2 St.: Modus- und Tempuslehre. Metrum, dactyl. mit dem Vodnik'schen. Slavische Mythologie und Alterthümer. Aufgaben und Lehrbücher wie in der V.

Geographie und Geschichte, 3 St.: Schluss der Geschichte des Alterthums und Geschichte des Mittelalters. Lehrbch von Gindely. Atlanten von Kiepert und Sprunner.

Mathematik, 3 St.: Potenzen, Wurzeln, Logarithmen, Gleichungen des 1. Grades mit einer und mehreren Unbekannten. — Trigonometrie, Stereometrie. Lehrbücher von Močnik.

Naturgeschichte, 2 St.: Zoologie nach Schmidt.

VII. Classe.

Religion, 2 St.: Moral nach Martin.

Lateinische Sprache, 5 St.: Cicero in Catil. IV., pro Ligario, pro Dejetoro, pro imperio Pompeji. Grammatisch-stilistische Uebungen nach Süpfle II. Th. Alle 14 Tage ein Pensum.

Griechische Sprache, 4 St.: Demosth. Phil. I. II. Ol. III. Homer: Odys. I. II. III. Wiederholung der Grammatik sammt Uebungen. Präpar. Alle 4 Wochen ein Pensum.

Deutsche Sprache, 3 St.: Geschichte der deutschen Literatur von Herder bis zur neuesten Zeit mit einschlägiger Lectüre und Vortragsübungen. Egger II. 1. und 2. Monatlich eine Aufgabe.

Slovenische Sprache, 2 St.: Altslovenische Deklination und Conjugation. Lectüre. Ostrom. Evang. und Cvetnik III. Theil. Monatlich eine Aufgabe.

Geschichte, 3 St.: Geschichte der Neuzeit. Lehrbuch von Gindely.

Mathematik, 3 St.: Gleichungen des 2. Grades. Exponentialgleichungen, unbestimmte Gleichungen, Progressionen sammt Anwendungen, Combinationslehre und binom. Lehrsatz. — Anwendung der Algebra auf Geometrie und analyt.. Geometrie. Lehrbücher von Močnik.

Physik, 3 St.: Allg. Eigenschaften d. Körper, Wirkungen der

Molecular-Kräfte, Chemie, Statik u. Dynamik fester Körper, Hydrostatik nach Šubic.

Philos. Propäd., 2 St.: Logik nach Lindner.

VIII. Classe.

Religion, 2 St.: Kirchengeschichte nach Fessler.

Lateinische Sprache, 5 St.: Horat. Auswahl aus Oden, Epoden, Satyren und Epist. Carm. select. — Tacit. Agricola und Histor. Stylüeungen nach Süpfle II. Th. Alle 14 Tage ein Pensum.

Griechische Sprache, 4 St.: Plato: Apol. et Kriton; Sophok. Electra. — Hom. Odyss. IX.

Deutsche Sprache, 3 St.: Gattungen der Poesie, Lectüre von Musterstücken aus Mozart III. Band. Uebersichtliche Wiederholung des deutschen Lehrstoffes. Monatlich eine Aufgabe.

Slovenische Sprache, 2 St.: Uebersicht der alt- und neuslovenischen Literaturgeschichte. Wiederholung der altslovenischen Declination und Conjugation, Lectüre nach Miklošič. Alle vier Wochen eine Aufgabe.

Geographie und Geschichte, 3 St.: Geschichte der Neuzeit mit besonderer Rücksichtnahme auf Oesterreich nach Gindely. Oesterreichische Vaterlandskunde und Statistik nach Schmidt.

Mathematik, 2 St.: Wiederholung der Elemente, Uebungen im Auflösen von Aufgaben und im Beweisen von Lehrsätzen. Nach Močnik.

Physik, 3 St.: Aërostatik und Hauptsätze der Meteorologie, Magnetismus, Elektrizität, Wellenbewegung, Akustik, Optik. Nach Šubic.

Philos. Propäd., 2 St.: Psychologie nach Lindner.

b) Für die nicht obligaten Lehrgegenstände.

Italienische Sprache, 2 St.: Aussprache, Accent, Orthographie, Haupt- und Beiwort, die Hilfszeitwörter *essere* und *avere*, prepos. articol., numerale, die Conjugationen und verbi irregolari; nach Mussafia, italienische Sprachlehre.

Gesang, 4 St., u. z. 1 St. für Anfänger, 1 St. für Tenoristen, 1 St. für Bassisten, 1 St. für das Quarttet. Begriff der Musik, Arten der Stimmen, allgemeine Verhaltensregeln beim Singen, Noten, Skalen, Takt, Tempo, Solmisieren in Dur. Einüben verschiedeener Lieder, besonders vierstimmiger, bei vorgeschrittenen Sängern Solopiecen.

Stenographie, 2 St.: Wortbildung, Wort- und Satzkürzung, Lese- und Schreibübungen. Nach Gabelsberger's „Stenographisches Lehrgebäude.“

Themata

zu schriftlichen Aufsätzen für die Schüler des Ober-Gymnasiums im
Schuljahre 1875—4.

a) deutsche Aufgaben.

V. Classe. 1. Die Kraniche des Ibycus (nach Schiller). — 2. Der Strom ein Bild des menschlichen Lebens. — 3. Der dritte Perserkrieg. — 4. Ein angenehmer Tag aus meinem Leben. — 5. Vorzüge der Küstengegenden vor dem Binnenlande. — 6. Der Kampf mit dem Drachen (nach Schiller). — 7. Ueber den Nutzen des Geschichtsstudiums. — 8. Ansprache Hannibals an seine Truppen vor dem Uebergange über die Alpen. — 9. Nutzen der Eisenbahnen. — 10. Kenntnisse sind kostbarer als Reichthum.

V. Classe. 1. Der Ring des Polykrates (nach Schiller). — 2. Haben in der Geschichte des Alterthums Griechen oder Römer grössere Bedeutung? — 3. Durch welche Umstände ist das rasche Aufblühen der deutschen Literatur im 12. Jahrhunderte herbeigeführt worden? — 4. Eine Bergpartie. — Eine Wasserfahrt. — 5. Wer ist unser Freund? — 6. Gedankengang in Schillers Elegie „der Spaziergang.“ — 7. Veranlassung und historische Bedeutung des Investitarstreites. — 8. Die Normannenzüge und ihre Wichtigkeit. — 9. Der Nutzen grosser Ströme. — 10. Klopstock und Wieland. — 11. Lessing als Kritiker und Dramatiker.

VII. Classe. 1. Gottsched und die Schweizer. — 2. Die äussere Natur in ihrem Einflusse auf Cultur und Geschichte der Menschheit. — 3. Der Nutzen des Fussreisens. — 4. Ein Sonntag auf dem Lande. — 5. Die Handlung in Göthes „Iphigenie.“ — 6. Brief Schillers an seinen Vater nach der Flucht aus Stuttgart. — 7. Der Verschwender und der Geizige (Charakter schilderung). — 8. Karl V. und Franz I., ihr Charakter und ihre Beziehungen. — 9. Göthe's und Schillers gemeinschaftliche Thätigkeit.

VIII. Classe. 1. Non scholae, sed vitae discendum. — 2. Die Bedeutung Lessings für die deutsche Nationalliteratur. — 3. Welchen Einfluss hatten die Erfindungen und Entdeckungen des sinkenden Mittelalters auf die Entwicklung der Menschheit? — 4. Jeder ist seines Glückes Schmied (mit Anwendung auf die Theorie des Drama's). — 5. Lied, Ode, Elegie und Satyre; ihr Begriff und ihre Vertretung in der deutschen Literatur. — 6. Entwicklung der deutschen Lyrik. — 7. Die moralischen Ursachen von Roms Grösse und Fall. — 8. Was verdanken die Nationen der Neuzeit den Völkern des Alterthums? (Maturitätsprüfungs-Aufgabe).

b) In slovenischer Sprache.

V. Classe. 1. Popis jeseni. — 2. Phoeničani. — 3. Vodnikov spomin (Fenis). — 4. Oblike na rhombododekaedru strinjene. — 5. Skromnost (karakteristika). — 6. Nicht nur — sondern auch — kako sloveniti (gram. razprava). — 7. Alta cadunt odiis, parva extolluntur amore. Sent. Caton. — 8. Vzroki perzijanskih vojsk. — 9. Liv. II. 40. (prevod). — 10. Nihil mobilius vulgi opinione. Cic. (javno mnenje). — 11. Perikles. — 12. Samnitijske vojske. — Socijalne razmere v Rimu za časa Grakhov. — 13. Ura zamujena, ne verne se nobena (cena časa — samogovor).

VI. Classe. 1. Vse mine (Žpč.). — 2. Allegorija (prosto). — 3. S. P. Q. R. Kaj je vzročilo in pospešilo propad rimske države? — 4. Človeškega trupla organi, in njih poslovanje (po naravoslov). — 5. Dulcis enim labor est cum fructu ferre labore. S. Cat. — 6. Bogastvo sreča za dobrega, zlobnemu vir nesreče. — 7. Sall. Jug. cap. 93, 94 (prevod). — 8. Otto Vel. in njega delovanje. — 9. Primera sisalik in ptic po stroju in življenju. — 10. Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu. Hor. (obrnjeno na mladež — razprava). — 11. Hektor in Andromache (prevod metr.). — 12. Krst pri Savici (aesthetična razprava). — 13. Karakteristika srednjega veka.

VII. Classe. 1. Devise Orlean. predigra (osebe, značaji). — 2. Dev. Orlean. historična podlaga (razmere med Francijo in Anglijo pred nastopom). — 3. Cic. pro imp. Pomp. cap. 1—10 (načrt). — 4. Ktere vede vplivajoče na sedanje čase so se razvile v srednjem veku? — 5. Govor (po volji). — 6. Cic. imp. P. 28—49 (načrt). — 7. Je li Joanna d' Ark tragiška oseba? — 8. Viljem Tell (ideja, značaji). — 9. Karol Veliki in Slovenci. — 10. Misli na razvalinah starih gradov (l. 788). — 11. Brezzakonitost in breznravnost propad narodom in državam (dokazati po zgodovini). — 12. Kako Ciceron zagovarja Ligarija (dokazi). — 13. Kteri in kakošni narodi imajo veljavo v zgodovini in dobrodejni vpliv na bodočnost.

VIII. Classe. 1. Po volji (Žpč.). — 2. Temeljito znanje materinskega jezika (razprava). — 3. Stalnost pelje do svrhe (Chria, Sokr. Ap. 28. d.) — 4. Sokrat proti Meletu (Ap. 11—15, načrt). — 6. Kaj je vzročilo Hispaniji propad (po zgodovini). — 6. Marija Stuart in Elizabetha. — 7. Evang. o Zach. po Cod. Rem. (prevod i komentar). — 8. Glagoica, pisava Cirilova (po vita Klem. in Chrabr.). — 9. Hor. Od. II. 3. (prevod). — 10. Zakaj se zove Augustova doba aetas aurea latin. literature. — 11. Francozki filosofi 18. veka (namere). — 12. Prolog v grški tragoediji (Elektra). — 13. Je li naša slovenščina na podlagi staroslovenščine, in kako? — 14. Mirni časi bistveni pogoj za razvoj ved in umetnij. (Matura).

P. Lad. Hrovat.

Betrag des Schulgeldes im I. Sem. 488 fl. im II. Sem 364 fl.;
 der Stipendien im ganzen Jahre 1391 fl. 68 kr. der Aufnahme-
 staxe 69 fl. 30 kr.; An Bibliotheksbeitrag 22 fl. 20 kr.

Confession der Schüler: alle röm. katholisch.

V. Fond zur Unterstützung dürftiger Schüler.

In dem vorjährigen Programm ist ein Fondscapital im Nominalbetrage von 2200 fl. ausgewiesen. Die Fälligen Zinsen dieses Capitals, Spenden von Freunden der studierenden Jugend, setzten den Lehrkörper in den Stand, das Fondscapital durch Ankauf einer krainischen Grundentlastungsobligation pr. 100 fl. auf 2300 fl. zu erhöhen. Die krainische Sparcasse spendete, wie alljährlich 200 fl. zur unmittelbaren Vertheilung an dürftige Schüler. — Die Bilanz ist aus nachstehender Rechnung ersichtlich.

a) Einnahmen.

Barer Rest vom vorigen Schuljahre	1 fl. 70 kr.
Ganzjährige Interessen der Capitalien nach Abzug der Spesen	96 „ 26 „
Vom Comité zur Feier des 25jahr. Regierungsjubiläums Sr. Majestät des Kaisers der Restbetrag seiner Einnahmen	15 „ 25 „
Für ein gezogenes Fünftel-Los v. Jahre 1860	116 „ — „
Herr Dr. Karl Knížatek, k. k. Regimentsarzt	1 „ — „
Herr Albert Samassa, k. k. Hof-Glockengiesser in Laibach	5 „ — „
Ein Unbekannter	1 „ 33 „
Geschenk der krain. Sparcasse	200 „ — „
Herr Nicolaus Rudholzer in Laibach, 2 Reisszeuge und 3 Compasse, die an die an Schüler des Untergymnasiums vertheilt wurden.	
Zusammen	438 fl. 60 „

b) Auslagen.

Unterstützungen an Schüler der Anstalt	233 fl. — kr.
Für den Ankauf einer krain. Grundentlastungs-Obligation pr. 100 fl.	91 „ — „
Für ein Fünftel-Los v. Jahre 1860 sammt daran haftenden Interessen	113 „ — „

Porto-Auslagen 1 fl. 1 kr.

Durch Subtraction der Ausgaben von den
Einnahmen ergibt sich als baarer Rest . . . — „ 59 „

Nebst den hier ausgewiesenen Unterstützungen erhielten 5 Schüler der Anstalt in dem Convente der hochw. P. P. Franziskaner Verpflegung und 3 Schüler die Mittagkost in Privathäusern.

Indem der Berichterstatter im Namen der Betheiligten allen Wohlthätern für die gespendeten Unterstützungen den wärmsten Dank sagt, erlaubt er sich den Fond edlen Freunden der studierenden Jugend aufs Beste zu empfehlen.

VI. Zuwachs an Lehrmitteln.

A) Bei der Lehrerbibliothek.

a. durch Geschenke:

1. Vom h. k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht:

Zeitschrift für die österr. Gymnasien, Jahrg. 1873 Schluss und 1874, 1 — Heft, 8°. — Oesterr. botan. Zeitschrift Jahrg. XXIV., 1—5. Heft, 8°.

2. Von der k. k. Landes-Regierung für Krain:

Landesgesetzblatt für das Herzogt. Krain, Jahrg. 1873 Schluss und Jahrgang 1874, 1—6. Stück, Laibach, 4°.

3. Von der k. k. Staatsanwaltschaft in Laibach:

4 Pflichtexemplare.

4. Von Privaten:

Honigberger J. M., Früchte aus dem Morgenlande, 8°, Wien 1851. — Roskiewicz J. Studien über Bosnien und die Hercegovina, Leipzig und Wien 1868, 8°. — Thoemel J., Vilajet Bosnien, Wien 1867, 8°; (sämmtlich vom Herrn Buchhändler C. Tandler). Marn Jos. jezičnik, IX, X, XI, leto v Ljublj. 1873, 8°, I. Heft (vom Herrn prof. Hrovat.) — Kais. Patent vom 29. Sept. 1851, Wien, 1852, 8°, 1 Heft. — Handbuch des allg. Privatrechtes von A. Th. Michel, Wien und Olmütz 1856, Supplementheft. — J. Ellinger, Handbuch des österr. allg. Civilrechtes, Wien 1851, 1 Bd, 8°. — Chr. Friesleben, Corpus juris civilis, Coloniae Munat. 1748, 4°, sämmtlich vom Herrn L.-G.-R. Dr.

Andr. Vojska.)—Ciceronis Tusculanae disput, ed. Meissner, Leipzig 1873, 8°, (von der Buchhandlung Richter und Harrassowitz in Leipzig.) Kozenn, Leitfaden der Geographie, umgearb. von Vogl, Wien 1874, 8° (von der Verlagsbuchhandlung Hölzel in Wien.) —

b) Durch Ankauf:

Kuhn und Schleicher, Beiträge zur vergl. Sprachforschung, V. VI, Bd., Berlin 1868—1870, 8°. — Teuffel W., Geschichte der röm. Literatur, 1 Bd., Leipzig 1872, 8°. — Lazarus und Steinthal, Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwiss., VIII., 1. Heft, Berlin 1873, 8°. — Schnaase K., Gesch. der bildenden Kunst, I. II. Bd. Düsseldorf 1866, 8°. — Corn. Taciti historiarius libri, ed. Heraeus, Leipzig 1872, 2 Bde. 8°. — Miklosich Fr., vergleich. Grammatik der slavischen Sprachen, IV. Bd. 1—5. Lieferung, Wien 1868—1873, 8°. — Carriere Mor., Aesthetik, I. II. Bd. Leipzig 1873, 8°. — Schlosser, F. Chr., Weltgeschichte, XII. Bd. Schluss, dann XIII. XIV. 1—3. Liefg., Oberhausen und Leipzig. 8°. — Sybel H. v., historische Zeitschrift, Jahrg. 1873, 3. und 4. Heft und Jahrg. 1874, 1. und 2. Heft., München, 8°. — Ranke Leop. v., die römischen Päpste, Leipzig, 1874. — Andree K., Globus Bd. XXIV. und XXV., Braunschweig 1873—1874, 4°. — Petermann A. Mittheilungen (geogr.) XIX. Bd. Schluss und vom XX. Bd. 1—6. Liefg. Gotha 1874, 4°. — Stieler A., Handatlas, 14—20 Liefg. Gotha 1873—4. — Kostrenčić J., urkundl. Beiträge zur Gesch. der prot. Literatur der Südslaven, 1 Bd. Wien 1874, 8°. — Taschenberg Ed., Hymenopteren Deutschlands, 1 Bd., Leipzig 1866. 8°. — Kobell Fr., v. Tafeln zur Bestimmung der Mineralien, München 1873, 8°. — Bronn H. G., Klassen und Ordnungen des Thierreiches, V. Bd. 17.—20. Lfg., VI. Bd. II. Abth. 1—5 Lfg., Leipzig und Heidelberg, 1874, 8°. — Schlömilch O., Zeitschrift für Math. und Physik, Jahrg. 18, Schluss, Jahrg. 19., 1 Heft. 8°. — Naumann C. Fr. Lehrbuch der Geognosie, III. Bd. 1—3. Lfg., Leipzig 1866—1872; 8°. — Schmid, K. A., Encyclopädie des ges. Erziehungs- und Unterrichtswesens, 91—98. Heft, Gotha 1873 8°. — Bruhns K., Atlas der Astronomie, Leipzig, 1872. — Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1872 Schluss und 1874, 1—3 Lfg. Wien, 8°. — Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1873 Schluss, Wien, 8°. —

B) Bei der Schülerbibliothek.

a) Durch Geschenke:

Das Kaiserreich Brasilien auf der Wiener Weltausstellung von 1873, Rio de Janeiro 1873, 8°, 1 B., Geschenk d. h. k. k. Landes-Präs.). — Egger A. deutsches Lehr- und Lesebuch, I. Wien 1869, 8° (vom Hrn. Prof. Žepič). — Albrecht A. Lehrbuch der Gabelsberger'schen Stenographie, I. curs. Hamburg 1872, II. cursus, Altona 1868, kl. 8°. Pölitz-Lorenz, österr. Gesch. 8° Wien 1869 (beides durch Hrn. suppl. Prof. J. Kersnik). — Schul-Atlas mit 44 Karten in Farbendruck. Gera 1873, und Atlas zur bibl. Geschichte mit 8 Karten in Farbendruck (von der Buchhandlung Issleib & Ritschel in Gera). — Sachse Fr. Handwörterbuch deutscher Synonymen, 16° Leipzig 1856, Willkomm M., Wunder des Mikroskops, 12° Leipzig 1861 (beides vom Buchhändler Hrn. C. Tandler). — Oesterreich. Geschichte für's Volk, B. XIII. 8° (vom k. k. Schulbücher-Verlag). — Hannak E. Lehrbuch der Gesch. der Neuzeit, Wien 1873, 8° 2 Ex. (von der Buchhandlung A. Hölder). — Paulus, Val. Stanič, v Gorici 1873, 8° 1 Heft (vom Hrn. Fr. Levec). — Jurčič J., Ivan^{er}., Tatenbach, 16° 4 Ex.; listki, I. zvezek, 2 Ex.; Skalec J. novele, 2 Ex.; listki IV. zvezek, 2 Ex.; Cherbuliez V. Meta Holdenis, 2 Ex. (sämmliche Werke Geschenk der „Narodna tiskarna“). — Heinrich A., Grammatik der deutschen Sprache Laibach 1874 8° (von der Verlagsbuchh. Kleinmayr & Bamberg). — 9 slovenische Werke (Geschenk des Herrn L.-G.-R. Dr. Vojska). — Voss I. H. Idyllen und Lieder, 2 Bdeh. kl. 8°; Jean Paul, Hesperus. 4 Bdeh. kl. 8° (vom Schüler der 5. Gymnasialclassen Urb. Mrhar). — A. Heinrich, erster geographischer Unterricht in Fragen und Antworten, Wien 1874, 8° (von der Verlagshandlung Pichler's Witwe in Wien). — Metastasio P., opere postume, Vienna 1795, 3 Bde. — Tkany A., Mythologie der alten Deutschen und Slaven, 2 Bde. Znaim 1828. — L'aventure di Telemaco, Venezia 1777, 1 Bd. — Geheimnisse aus dem Menschenleben, Erzählungen, Wien 1828, 1 Bd. — Novum testamentum graece, Lipsiae 1828. — Annalen der Landwirthschafts-Gesellschaft in Krain, 2 Bde. — Turgenjev, Dim, übers. von Samec, Graz 1870, 1 Bd. — Erjavec, rudinoslovje, Laibach 1867, 1 Bd. — Metelko, slov. Grammatik, Laibach 1825. — Minner, dialoghi und Beauval, dialogues, 5 Bde. — Epithalamion Mariae Theresiae, Graz 1736. — Srpske narodne pjesme ed. Vuk. Stef. Karadžić, 3 Bde. Beč 1845. — Novji savêt Is. Chr., Leipzig 1838 (sämmliche Werke vom Hrn. J. Irkič, Notar in Gurkfeld). —

b) Durch Ankauf

aus den Aufnahmestaxen und Bibliotheksbeiträgen der Schüler:

Schiller's sämtliche Werke, Stuttgart 1867, 16°, 6 Bde. — Göthe's sämtliche Werke, Stuttgart 1871, 16°, 10 Bde. — Lessing's sämmtl. Werke, Stuttgart 1869, 16°, 5 Bde. — Grillparzer's sämtliche Werke, Stuttgart 1872, 12°, 10 Bde. — Uhland L. Gedichte, Stuttgart 1872 12°, 1 Bd. — Herder, Stimmen der Völker in Liedern, Berlin, 12°, 4 Bdch. (in duplo). — Tschudi Fr. v., Thierleben der Alpenwelt, Leipzig 1853, 8° 1 Bd. — Madiera K. A. Deutsches Lesebuch f. d. II. Classe, Prag, 1874 8°. — Preširen Fr., pesni, v Ljubljani 1866, 16° (in duplo). — Letopis matice slovenske za 1872 i 1873 v Ljubljani 8°. — Majciger-Pleteršnik, slovanstvo, v Ljubljani, 8° (die letzten drei Werke herausgegeben von der slovenska matica in Laibach). — Slemenik, izdajavec, pov., 1873, 12°. — Koledar za 1874 8°. — Erjavec Fr., živali v podobah, V. 12. — Kocijančič, Kristusovo življenje in smrt, 8°. — Vošnjak, umno kletarstvo, 8°. — Torkar, življenje svetnikov, VIII. 8° (sämmtlich herausgegeben von der družba sv. Mohora in Klagenfurt). — Faulmann K. Gabelsberger's stenographisches Lehrgebäude, Wien 1871, 8°, 1 Heft — Hoffmann Fr. deutscher Jugendfreund, Jahrg. 1860, 1861, 1862, 1863, 1864 und 1873.

C) Das physikalische Cabinet

erhielt ein Centrifugalpendel; ein Gefäß für Mariotte's Gesetz für Verdünnungen; einen Windflügel-Apparat sammt Recipienten; eine Feuerspritze; eine Influenz-Maschine von Holtz; einen Motor von Froument; einen Motor für Geisler'sche Röhren; fünf Sprectalröhren; eine Thermosäule 20 El. nach Noë, sowie die nothwendigen Chemikalien.

D) Das naturhistorische Cabinet

erhielt durch Ankauf eine geologische Specialkarte von Krain nebst Farbenschema auf Leinwand aufgespannt.

An Geschenken: vom Herrn Simon Robič, Beneficiat in Olševk eine aus 104 Species bestehende Sammlung von Moosen durch den k. k. Landesschulrath; vom Herrn Fr. Kazula, k. k. Berg-Directions-Official in Idria: Zinnober und Quecksilber-Lebererz in 8 schönen Exemplaren und ein Fläschchen Jungfernequecksilber; ferner ausgestopfte, todte und lebende Säugethiere und Vögel, von denen einige zum Ausstopfen, andere direct für den Unterricht verwendet wurden; eine schön ausgestopfte *Anas* vom Hrn.

Grafen Josef Barbo-Waxenstein, k. k. Kämmerer, Herrschaftsbesitzer etc.; ein junges Häschen vom Herrn Ritter Fr. Langer Edl. v. Podgoro, Herrschaftsbesitzer etc.; eine *Strix aluco* vom Herrn Anton Smola, Herrschaftsbesitzer; einen todten Vorstehhund vom Hrn. Jeněič, k. k. Ger.-Adjunkt; eine *Cornus cornix* mit grauweissem Gefieder vom Hrn. Ullepič, k. k. Gerichts-Adjunkt; eine *Orvulus galbula* vom Hrn. Adolf Gustin, Handelsmann; einen *Falco Tinunculus*, ein Igel; einen Kaninchen; ein *Rhinolophus ferrum equinum*; eine *Loxia curvirostris*; eine *Fringilla chloris*; eine *Phyrhulla vulgaris*; eine *Alcedo ispada*; eine *Talpa europaea*, einen *Vupertilio murinus*; eine *Madrepora* von den Gymnasial-Schülern Bučar Jul., Kessler Alois, Dereani Julius, Warthol Victor, Fux Eduard, Niefergall Vincenz, Lukež Wilhelm und Paulin Wilhelm.

E) Für den Zeichnenunterricht

wurde angeschafft: Elementar-Oenamente, Ornamente und Studienköpfe von L. Taubinger, ornamentale Vorlagen von W. Westermann, Ornamente von P. Bauer und Renaissance-Ornamente von G. Schreiber.

VII. Verordnungen.

Hoher k. k. Ministerial-Erlass für Cultus und Unterricht vom 20. September 1873, Z. 8172, betreffend die Unterrichtssprache.

Hoher k. k. Ministerial-Erlass für Cultus und Unterricht v. 6. October 1873, Z. 12398, betreffend die halbe Schulgeldbefreiung für das Schuljahr 1873—4.

Hoher k. k. Ministerial-Erlass für Cultus und Unterricht v. 25. October 1873, Z. 14472, dass Gymnasialschüler weder Vereine bilden noch an solchen theilnehmen können.

VIII. Der Schluss des Schuljahres

erfolgt am 31. Juli mit einem feierlichen Hochamte und Te Deum laudamus. Nach dem Dankamte Zeugnißvertheilung und Entlassung der Schüler.

IX. Anzeige für das Schuljahr 1874—75.

Das nächste Schuljahr beginnt am 1. October mit dem heil. Geistamte.

Die Anmeldung zur Aufnahme in die I. Classe findet statt am 27., 28. und 29. September in der Directionskanzlei. Die die Aufnahme wünschenden Knaben haben in Begleitung ihrer Eltern oder deren Stellvertreter zu erscheinen, den Taufschein beizubringen und 2 fl. 10 kr. als Aufnahmestaxe und 20 kr. als Bibliotheksbeitrag zu erlegen. Die wirkliche Aufnahme hängt von dem Erfolge einer schriftlichen und mündlichen Aufnahmeprüfung ab, bei welcher die Schüler darzulegen haben: Jenes Mass von Wissen in der Religion, welches in den ersten vier Jahreskursen der Volksschule erworben werden kann, Fertigkeit im Lesen und Schreiben der deutschen Sprache, Fertigkeit im Analysiren einfacher und bekleideter Sätze, Bekanntschaft mit den Regeln der Orthografie und Interpunction und richtige Anwendung derselben beim Dictandoschreiben, Uebung in den vier Grundrechnungsarten mit ganzen Zahlen. — Die schriftliche Prüfung wird am 30ten September, die mündliche am 2. October abgehalten werden. — Schülern, denen wegen nicht bestandener Aufnahmeprüfung die Aufnahme verweigert wird, werden die gezahlten Geldbeträge zurückerstattet.

Schüler, welche bisher der Lehranstalt angehörten, melden sich bis spätestens 30. September, zur Wiederaufnahme gegen Erlag von 20 kr. als Bibliotheksbeitrag. Die Wiederholungsprüfungen finden in den letzten Tagen des Monats September statt.

Schüler, welche von anderen Gymnasien an die hiesige Anstalt übertreten, melden sich gleichfalls bis spätestens 30. September zur Aufnahme. Dieselben haben nebst den Zeugnissen über die beiden Semester des Schuljahres 1873—74, den Taufschein beizubringen und die Aufnahmestaxe sammt den Bibliotheksbeitrag zu erlegen. Befreit von der Zahlung der Aufnahmestaxe sind jene Schüler, welche auch von der Schulgeldzahlung gesetzlich befreit sind.

Das Schulgeld beträgt halbjährig 8 fl. und ist im Laufe des ersten Monates eines jeden Semesters zu erlegen. — Oeffentliche Schüler haben Anspruch auf Befreiung von der Entrichtung des Schulgeldes, wenn sie a) im letztverflossenen Semester vollständig entsprochen, d. h. in den Sitten die Note „musterhaft“ oder lobenswerth“, im Fleisse die Note „ausdauernd“ oder „befriedigend“

und mindestens die allgemeine erste Zeugnissklasse sich erworben haben; b) wenn sowohl sie selbst als auch diejenigen, welche die Obliegenheit haben, sie zu erhalten, wahrhaft dürftig, d. i. deren Vermögensverhältnisse so beschränkt sind, dass ihnen die Bestreitung des Schulgeldes nicht ohne die empfindlichsten Entbehrungen möglich sein würde. Um die Befreiung von der Schulgeldzahlung zu erlangen, haben die Schüler ein an den hochlöblichen k. k. Landesschulrath für Krain gerichtetes, mit dem Zeugnisse über das letzte Semester und dem Vermögensausweise belegtes Gesuch bei der Direction zu überreichen. Der Vermögensausweis ist vom dem Gemeindevorsteher und dem Ortsseelsorger auszustellen und darf bei der Ueberreichung vor nicht mehr als einem Jahre ausgefertigt sein; er hat die umständliche Begründung der über die Vermögensverhältnisse darin ausgesprochenen Ansichten zu enthalten. — Schüler der I. Classe können erst im II. Semester um die Befreiung von der Schulgeldzahlung ansuchen.

X. Ergebniss der Maturitätsprüfung.

Zur Maturitätsprüfung meldeten sich alle 9 Schüler der VIII. Classe und ein Externer. Einer trat vor der schriftlichen, drei vor der mündlichen Prüfung zurück.

Von den geprüften 6 Abiturienten wurden erklärt:

„Reif mit Auszeichnung“

Černe Victor aus Gottschee.

| Seidl Ferdinand aus Rudolfswerth.

„Reif“

Lavtižar Michael aus Kronau.

| Smolej Paul aus Planina bei Assling.

Orešnik Johann aus Hrastenek.

| Repobirt auf ein Jahr: der Externe.

XI. Location der Schüler

am Schlusse des Schuljahres.

VIII. Classe.

Černe Viktor aus Gottschee.

Bajec Jakob aus Hrušovje.

Seidl Ferdinand aus Rudolfswerth.

Zaman Andreas aus St. Kanzian.

Orešnik Johann aus Hrastenek.

Režek Georg aus Krašniverh.

Lavtižar Michael aus Kronau.

Moestel Franz aus Graz.

Smolej Paul R. aus Planina bei Assling.

VII. Classe.

Starič Josef aus Lukovk.
 Rorman Josef aus Bučka.
 Malenšek Martin aus Semič.
 Zamida Mathias aus Uršna sela.
 Hoffmann Hubert aus Rann.
 Anžiček Ferdinand aus Straža.

Jošt Ludwig R. aus Weixelstein.
 Zorec Franz aus St. Lorenz.
 Rozina Victor aus Rudolfswert.
Dular Franz aus Ziegelhütten
 Nicht lociert blieb:
 Bobek Alois aus Kronau.

VI. Classe.

Mušič Gustav aus Videm.
 Prpar Franz aus Döbernik.
 Frankovič Heinrich aus Rudolfswert.
 Pekolj Josef aus Döbernik.
 Bučar Julius aus Rudolfswert.
 Novak Stanislaus aus Savenstein.
 Hönigmann Franz aus Reifniz.

Topolovšek Johann aus Maria-Graz.
 Rizzoli Emil aus Rudolfswert.
 Zajec Josef aus St. Veit.
 Foršek Johann aus Kandia.
Jelenec Stefan aus Eisern.
 Nicht lociert blieb:
 Kadunc Anton aus Seisenberg.

V. Classe.

Golf Johann aus St. Veit.
 Kukmann Franz aus Zeigelhütten.
 Nemanič Johann aus Dražče.
 Jakše Franz aus St. Veit.
 Muren Johann aus Beršlin.

Jaklič Anton aus Podgora.
 Kolence Josef aus Hönigstein.
 Nicht lociert blieb:
 Lahajner Wilhelm aus Hof.

IV. Classe.

Rozina Anton aus Rudolfswert.
 Schuler Josef aus Neudegg.
 Hudovernik Ludwig aus Sittich.
 Košir Franz R. aus St. Jobst.

Ramroth Josef aus Gurkfeld.
 Arko Mathäus aus Brückel.
 Hudovernik Alexander aus Sittich.
Kos Michael aus Hönigstein.

III. Classe.

Žitnik Ignaz aus Fužine.
 Clarici Carl aus Haasberg
 Schifneder Eduard aus Rudolfswert.
 Šašel Johann aus Nassenfuss.
 Grebene Karl aus Rudolfswert.
 Kramarič Josef aus Radovica.

Klinec Ignaz aus Oberfeld.
 Oblak Valentin aus Rudolfswert.
Bajec Johann aus Neudegg.
 Nicht lociert blieben:
 Košak Augustin aus Weisskirchen.
 Šusteršič Ignaz aus Töplitz.

II. Classe.

Gliebe Andreas aus Langenthon.
 Mader Ferdinand aus Rudolfswert.
 Marok Josef aus Landstrass.

Kessler Alois aus Ponovič
 Germ Gustav aus Rudolfswert.
 Judnič Martin aus Blutsberg.

Mrak Mathias aus Radmannsdorf.
 Radež Josef R. aus Rudolfswerth.
 Zavodnik Felix aus Seisenberg.
 Malenšek Anton aus Maline.
 Šoklič Edmund aus Möttling.
 Gustin Josef aus Rudolfswerth.

Prpar Josef aus Reber.
 Saje Augustin aus Rudolfswerth.
 Majcen Vincenz aus Bistrica.
 Nicht lociert blieben:
 Anžiček Johann aus Straža.
 Blažič Josef aus Slatenek.

I. Classe.

Pehani Alois aus Seisenberg.
 Lukež Wilhelm aus St. Marein bei Littaj.
 Hudoklin Franz aus St. Barthelmä.
 Nemanič Nicolaus aus Drašče.
 Blinac Johann aus Weiniz.
 Crjak Franz aus Reichenburg.
 Niefergal Vincenz R. aus Rudolfswerth.
 Bizjak Emil aus Nassenfuss.
 Černič Alois aus Rudolfswerth.
 Drenik Franz aus St. Marein.
 Treo Carl aus Kleindorf.
 Dereani Julius aus Seisenberg.
 Paulin Wilhelm aus Haselbach.

Rorman Wilhelm aus Rudolfswerth.
 Fux Eduard aus Črnomelj.
 Kralj Josef aus Arch.
 Wartol Victor aus Laibach.
 Skušek Heinrich aus Kronau.
 Nekermann Johann aus Rudolfswerth.
 Kolbezen Julius aus Črnomelj.
 Dular Johann aus Waltendorf.
 Zajec Anton aus St. Lorenz.
 Nicht lociert blieben:
 Rozina Franz aus Rudolfswerth.
 Tomšič Alois aus Seisenberg.

B. Vovk.